

PRIKAZI

Digitalna humanistika i digitalizacija etnografske baštine. Godišnji znanstveno-stručni skup Hrvatskog etnološkog društva i 8. znanstveni seminar u čast Branimiru Brataniću, Etnografski muzej Zagreb, 1. lipnja 2017. godine

Uz redovnu (i izbornu) skupštinu Hrvatsko etnološko društvo održalo je 1. lipnja 2017. godine godišnji znanstveno-stručni skup i 8. znanstveni seminar u čast Branimiru Brataniću.

Skup je izlaganjem “Uvod u digitalnu humanistiku” otvorio Matija Dronjić, kustos i voditelj Audiovizualnih fondova Etnografskog muzeja Zagreb. Dronjić je govorio o procesu digitalizacije u humanistici, koji u hrvatskim institucijama započinje 80-ih godina 20. stoljeća te traje i dalje. Definirajući digitalizaciju kao migraciju podataka u digitalni oblik u obliku baza podataka, repozitorija, različitih funkcionalnih platformi, Dronjić je istaknuo nekoliko aspekata digitalizacije koji posebno olakšavaju posao svima uključenima u procese digitalizacije (etnografske) građe. Prvi od njih je kolaborativnost na razini suradnje s drugim korisnicima istih ili sličnih programa i međusobne kompatibilnosti specijaliziranih programa, aplikacija, platformi, a drugi su analitički alati koji uvelike olakšavaju kvantitativnu analizu podataka. Zanimljiv aspekt koji je Dronjić istaknuo je da takvi alati omogućavaju istraživanje korisnika za koje se utvrdilo da često ne znaju koristiti alate koje razvijamo s mišlju da će biti dobro prihvaćeni od strane (vanjskih) korisnika, dapače, da je to ono što korisnici očekuju.

Skup je nastavljen izlaganjem Koraljke Kuzman Šlogar, voditeljice Dokumentacije Instituta za etnologiju i folkloristiku, naslovljenim “Od digitalizacije do znanstveno-istraživačke infrastrukture”. U svom je izlaganju Kuzman Šlogar predstavila dva projekta digitalizacije: Digitalni repozitorij IEF-a i platformu DARIAH. Digitalizacija koja je u IEF-u započela 1997. godine stvaranjem sigurnosnih kopija najugroženije građe (fonetskih zapisa) zaokružena je odlukom o izradi digitalnog repozitorija na čijem se uspostavljanju započelo raditi 2011. godine. Stavljanjem u funkciju repozitorija 25% građe IEF-a koja je dosad digitalizirana postalo je dostupno javnosti, a veseli činjenica da je digitalizacija građe jedan od prioriteta IEF-a u narednom razdoblju. Kuzman Šlogar je istaknula da je dosadašnja praksa pokazala kako je tematsko predstavljanje građe najpraktičniji način odabira građe koja će se digitalizirati. Kao dobar primjer takve prakse istaknula je digitalizaciju rukopisa, fotografija, audio i video građe s istarskog područja koja je ostvarena u suradnji s Centrom za nematerijalnu kulturu Istre (CENKI), koji je projekt i financirao. U drugom dijelu izlaganja predstavljen je konzorcij DARIAH-EU, u

kojem je Republika Hrvatska zastupljena kao jedna od petnaest utemeljiteljica od 2007. godine. Danas IEF djeluje kao nacionalni koordinator tog konzorcija u Hrvatskoj čiji su ciljevi povezivanje digitalizirane građe europskih institucija različitih profila i istraživačkih usmjerenja na jedinstvenoj platformi.

Klementina Batina, stručna suradnica HAZU-a, Zavoda za povijesne i društvene znanosti u Zagrebu – Odsjeka za etnologiju, održala je izlaganje “DIZBI i digitalizacija gradiva Odsjeka za etnologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti”. Sama digitalizacija odsječke građe započela je 2009. godine suradnjom HAZU-a i tvrtke Arhiv Pro. Od samog početka tog procesa neprestano se radi na poboljšanju preglednosti repozitorija s obzirom na raznolikost građe (knjige, časopisi, kazališne cedulje, note, fotografije, mikrofilmovi, sadreni odljevi, medalje, plakati, slike, video snimke, arhitektonski nacrti i modeli) i načine pregledavanja (prema vrsti građe, jedinicama, osobama, konceptima). Proces digitalizacije građe napreduje sporo, no značajne cjeline u potpunosti su digitalizirane, npr. *Zbornik za narodni život i običaje*. Cjelokupnu suradnju na izradi platforme DIZBI, prema izlagači, karakterizira suradnja različitih profila stručnjaka s ciljem povezivanja građe iste tematike pohranjene u različitim institucijama koje djeluju na istoj platformi (npr. Indigo). Korištenje takvih platformi omogućava pregledavanje građe prema vrsti građe, jedinicama, osobama, konceptima, nudi mogućnost objave sadržaja na europskoj digitalnoj knjižnici Europeana kao i postavljanje virtualnih izložbi.

Posljednje su izlaganje zajednički održali Goran Zlodi, profesor na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i direktor tvrtke Link 2, Aleksandra Vlatković, voditeljica Dokumentacije Etnografskog muzeja Zagreb, i Matija Dronjić, kustos i voditelj Audiovizualnih fondova Etnografskog muzeja Zagreb. U izlaganje “Projekt Etnografski muzej online beta” uvela nas je Vlatković, koja je govorila o muzejskoj dokumentaciji općenito i onoj pohranjenoj u EMZ-u. Naglasila je da dokumentacija nastaje neprestano, a najstarija dokumentacija EMZ-a su zapravo stručni arhivi kustosa vezani uz terenska istraživanja koja su provodili. Nadalje je Dronjić govorio o počecima digitalizacije u EMZ-u koja je započela ranih 1990-ih korištenjem specijaliziranog programa Modes, a nastavila se kroz naredna razdoblja korištenjem Promus, M++ i S++ te najnovijeg Modulor +++ koji za EMZ razvija tvrtka Link 2. Istaknuto je da se digitalizacija nekad provodila zbog zaštite građe kako bi se u digitalnom obliku mogla dati na korištenje vanjskim korisnicima, dok je danas naglasak stavljen na javnu dostupnost te građe. Zlodi je izlaganju pridonio s konkretnim primjerima uspješno digitalizirane i javnosti na atraktivan način predstavljene digitalizirane baštine navodeći primjer Zbirke tradicionalnih afričkih umjetnina Drage Mavrina (projekt ostvaren u suradnji MDC-a i EMZ-a) te Zbirke Perinić EMZ-a. U oba je projekta postignuta zavidna razina iskorištenosti različitih mogućnosti koje današnja tehnologija nudi. Prije svega, tu je spoj zvuka i jezika te uspostavljanje dvojezičnosti kao i korištenje drugih tezaurusa za usklađivanje korištenog nazivlja s internacionalnim preko GETI tezaurusa. Zbirka Perinić danas je dostupna na internetskim stranicama EMZ-a što također omogućava program koji koriste kustosi i dokumentaristi. Svi su podaci pohranjeni na internetu (tzv. *cloud*), a kustos sam ima mogućnost odabrati što se objavljuje, a što ne, te više nema potrebe za dvostrukim upisivanjem informacija. Zanimljiva je bila opservacija da se na internetskim stranicama zapravo redovito objavljuje sekundarna dokumentacija i tako postiže visoka transparentnost rada javnih institucija poput muzeja. Sve rečeno u

izlaganjima vodilo je predstavljanju projekta "Etnografski muzej online", odnosno nove platforme koja nudi mogućnost integriranja rada na svim razinama (kustosi-dokumentaristi-vanjski korisnici) u opsegu s dodijeljenim ovlastima unošenja i pregledavanja podataka.

U nastavku skupa održane su dvije radionice na kojima su se sudionici mogli aktivno upoznati s novim programom Modulor ++ te isprobati rad u njemu s konkretnim zadacima. Radionica koju su vodili Goran Zlodi i Aleksandra Vlatković temeljila se na najčešćim potrebama kustosa i dokumentarista u svakodnevnom poslu poput proširenih mogućnosti pretraživanja i filtriranja podataka prema traženim parametrima, zajedničkog ili odvojenog pretraživanja primarne i sekundarne dokumentacije ili mogućnosti određivanja što će se javno objaviti (na internetskim stranicama ili na virtualnoj izložbi). Druga je radionica bila više predavačkog karaktera, ali s pregršt konkretnih korisnih savjeta Matije Dronjića proizašlih iz svakodnevnog rada s digitalizacijom. Najviše je bila riječ o vrstama (polu)profesionalne opreme koja je potrebna za digitalizaciju različitih vrsta predmeta. Uz to, Dronjić je iznio cijeli niz ideja kako doskočiti općenitoj nestašici potrebne opreme u stilu "uradi sam", svjestan velikog problema s nabavljanjem i (možda još i više) održavanjem opreme za digitaliziranje raznolike građe (zvuk, video, fotografija). Iako je vidljivo da je taj problem prisutan i u matičnim muzejima, ipak je on posebno izražen u manjim muzejima sa samo nekoliko zaposlenika.

Na kraju radnog dana nekoliko je činjenica isplivalo kao zaključak cijelog skupa. Prije svega, činjenica da je digitalizacija građe nužna i to iz najmanje dva razloga: zaštite građe i olakšavanja rada korisnika (bili oni kustosi u muzejima, voditelji/administratori dokumentacije, programeri uključeni u razvoj programa i platformi ili pak vanjski korisnici). No, proces digitalizacije trebala bi pratiti ulaganja u ljudske potencijale i (informatičku) infrastrukturu, a iz svih je izlaganja kao i iskustava sudionika skupa razvidno da ta dva procesa rijetko idu ruku pod ruku.

Svim ograničenjima usprkos, skup je pokazao da muzeji, državni instituti, sveučilišni programi kao i odjeli HAZU-a ulažu velike napore u digitalizaciju građe što pokazuju sve veći postoci digitalizirane građe pojedinih institucija. Proces digitalizacije ne bi bio moguć bez uključivanja privatnog sektora koji nudi specijalizirane programe, ali i daljnji razvoj tih programa u interinstitucijske platforme te veseli činjenica da u Hrvatskoj postoji nekoliko tvrtki koje uspješno nude takve usluge.

Iako se činilo da je sama tema skupa etnološkog društva dosta uska i specijalizirana, velik odaziv sudionika pokazao je da je ova tema zanimljiva širokom spektru etnologa. Digitalizacijom građe etnološke provenijencije postiže se i veća vidljivost struke što je itekako potrebno u vrijeme kada se humanistika sve više marginalizira, posebno u pogledu financiranja.

Janja Kovač

Stranputice humanistike, Petar Bagarić, Ozren Biti i Tea Škokić, ur., Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2017., 215 str.

O humanistici se poslednjih godina sve više raspravlja, naravno – pre svega u okvirima same humanistike, bez većeg uticaja na javno sagledavanje njenog mesta i značaja u društvima koja se intenzivno menjaju iz dana u dan. Zbornik radova *Stranputice humanistike* posvećen je upravo humanistici danas – još jednom, s ljubavlju.

Tekstovi zbornika bave se temom koja je goruća za sve humanističke discipline: preispitivanjem tradicionalne uloge humanistike (kako je definisana u modernom periodu) i otkrivanjem mogućih pravaca njenog daljeg razvoja ili problema aktuelne primene u postmodernom dobu i globalizovanom, neoliberalnom svetu. Zbornik otvara lepezu pitanja s kojima se humanistika svakodnevno sreće: od pozicije humanistički usmerenog intelektualca u društvu u kome individualno (ili bilo kakvo, zapravo) kritičko mišljenje više nije vrlina, preko akademske pozicije disciplina i njihovog nasilnog smeštanja u birokratske okvire “administrativno-projektnom kvantifikacijom svojih rezultata u vidu neprestane statističke sciencometrije” (Hromadžić, str. 31), što je proces koji dovodi do zaustavljanja razvoja disciplina jer se “pozitivistička filozofija učinkovitosti” pokazuje prilično besplodnom budući da ne omogućava razvoj znanosti” (Petrović, str. 60). Poseban naglasak je stavljen na pitanja stalnog samopreispitivanja unutar humanističkih disciplina, ali i položaja pojedinih disciplina – pre svega “identitetskih” (etnologije i antropologije, etnomuzikologije) – u njihovim aktuelnim pozicijama na (polu)periferiji i u tranzicijskim uslovima savremene Hrvatske, kao i primene tih disciplina u konkretnoj primeni u procesima zaštite nematerijalnog kulturnog nasleđa ili u postsocijalističkoj transformaciji ne toliko samog društva, koliko dominantnog pogleda na svet. Ova pitanja, iako se odnose na konkretnu hrvatsku situaciju, od značaja su i za znatno šire regionalno područje, jer se isti ili veoma slični problemi mogu prepoznati i u drugim državama iz regije.

Knjiga *Stranputice humanistike* namenjena je prevashodno naučnicima društvenog i humanističkog usmerenja, mada – zahvaljujući širini tema koje zahvata – može biti veoma dobro štivo i za širu publiku, zainteresovanu za transformaciju koja se tokom poslednjih nekoliko decenija odvija u društvu, kulturi i disciplinama koje se njima bave. Svima njima ona nudi ne samo odgovore na pitanja šta se danas dešava sa humanistikom, nego pre svega otvaranje novih mogućnosti propitivanja društvene i kulturne stvarnosti u kojoj žive.

Zbornik otvara uvodna reč (Ozren Biti i Tea Škokić), posle koje sledi deset tekstova: Hajrudin Hromadžić, “Humanistika i društvene znanosti u vrtlogu hegemonije tzv. tranzicije: performativnost javnog intelektualca danas”, Primož Krašovec, “Psihosocijalne figure u neoliberalizmu”, Duško Petrović, “Znanje u *tekućem društvu*”, Sanja Bojanić, “Humanost’ humanističkog pristupa znanosti”, Petar Bagarić, “Kriteriji izvrsnosti u humanistici”, Ines Prica, “*Potrebe duše, potrebe gospodarstva*: autonomija i primjena humanistike na periferiji”, Borislav Mikulić, “Ratovi interpretacijâ i krize humanistike”, Branimir Janković, “Artikuliranje stranputice: slučaj socijalističkih povjesničara nakon pada socijalizma”, Naila Ceribašić, “O participacijskom mehanizmu, ulozi zajednica i stručnjaka u programu nematerijalne kulturne baštine: prilog analizi stranputica humanistike” i

Ana-Marija Vukušić, “Zajedništvo, dijeljenje i uvažavanje? UNESCO-ova multinacionalna nominacija proslave blagdana Sv. Jurja”

S obzirom na činjenicu da se *Stranputice humanistike* mogu smatrati ne samo analizom položaja humanističkih disciplina, nego i šire – društva u kome one funkcionišu, značaj objavljivanja ovog zbornika znatno je širi od okvira samih disciplina, jer jasno govori kako o strukturi i funkcinisanju savremenih društava (globalnog i lokalnog/hrvatskog), tako i o dominantnom svetonazoru, koji determiniše način njihovog opstajanja u izmenjenim uslovima. Tema zbornika ne samo da je relevantna, nego je trenutno jedna od najaktuelnijih na globalnom planu, o čemu govori i vrlo široka literatura korišćena u radovima u zborniku, a koja je gotovo u potpunosti objavljena u periodu posle početka 21. veka.

Različiti metodološki okviri primenjeni u tekstovima zbornika pokazuju različite mogućnosti pristupa izabranim temama, gradeći tako širu sliku o potencijalima humanistike u sadašnjem (naizgled nepovoljnom) trenutku, kako u pogledu njenog daljeg razvoja i primene, tako i u konkretnoj primeni na (pre svega) identitetske politike, i to ne samo u konkretnom slučaju Hrvatske, nego i u znatno širim okvirima (politike UNESCO-a), što ih čini neophodnim i danas, uprkos naizgled neprofitabilnosti njihovog delovanja.

Stranputice humanistike čitaocu predstavljaju lepezu metodoloških pristupa, kojima se aktuelni problemi humanistike osvetljavaju sa različitih aspekata, a zaključci izvedeni iz tih analiza dobar su temelj za dalja pojedinačna ispitivanja transformacije i upotrebe humanističkih disciplina, bilo u pravcu usklađivanja postojećih metodologija sa novim zahtevima – kako onoga što se danas, u skladu sa neoliberalnom paradigmom, naziva “naučnim tržištem”, tako i sa individualnim potrebama i ciljevima svakog pojedinog istraživača. U tom smislu ovaj zbornik je dragocen prilog aktuelnom procesu ponovne samospoznaje humanistike, bilo da se ona tiče čisto teorijskog promišljanja bilo da se odnosi na njenu “istinsku primjenjivost (...) u zahtjevima *baštinizacije* u kojima identitet sa simboličkih razina, *potreba duše*, prelazi u svoj ‘čisti’ materijalizirani oblik prigodan za *potrebe gospodarstva* i kulturnog turizma” (Prica, str. 101), odnosno na njeno izmeštanje iz apstraktnog društveno-kulturnog u konkretan pragmatično-utilitarni ekonomski prostor. Ovaj zbornik zapravo ima perspektivu da bude temelj širokog spektra novih naučnih rezultata, koji nipošto neće ostati zatvoreni samo u granicama Hrvatske.

Zbornik *Stranputice humanistike* je sjajna celina, neophodna (ne samo hrvatskoj) naučnoj i društvenoj javnosti, jer je danas praktično svugde “više no ranije prisutno posezanje za različitim kratkoročnim strategijama snalaženja, opredjeljivanje za reaktivnu, a ne proaktivnu politiku, modificiranje karaktera znanstvenog rada na način da primjenjivost i popularizacija nerijetko dolaze u prvi, a teorijsko-istraživački rad pada u zadnji plan” (Biti i Škokić, str. 4). Ovaj zbornik nam ukazuje na to da postoje i druge mogućnosti, ma koliko one bile ograničene, kao i na to da je stalno preispitivanje zapravo ključ pronalazjenja dostojnog mesta humanistike u savremenom društvu. Makar se stvarni naučno-istraživački rad u humanistici povremeno morao maskirati u merljivost, popularizaciju i primenljivost – pre svega da bi se moglo obezbediti finansiranje istraživanja – njegovi rezultati ne moraju (čak ne smeju) biti u skladu sa potrebama i/ili zahtevima neoliberalnih gospodara novca. Može to na prvi pogled delovati kao suženje polja rada, ali čak i unutar zadatih formi moguće je očuvanje slobode misli, bar kao seme naredne ekspanzije humanistike (i humanosti), do koje samo treba izdržati.

Ljiljana Gavrilović

Sensitive Objects. Affect and Material Culture, Jonas Frykman and Maja Povrzanović Frykman, eds., Nordic Academic Press, Lund, 2016, 285 pp.

The title of the book, *Sensitive Objects. Affect and Material Culture*, frames the specific approach taken to the issues discussed, accommodating the study of material culture along with the affective turn in the humanities and social sciences (especially in ethnology and anthropology), with a focus on *sensitive objects*. Jonas Frykman and Maja Povrzanović Frykman, the editors of this collection of twelve essays, have brought together contributors who delve into theoretical and methodological topics relating to the emotions, feelings and affect, as well as to the study of ethnology and anthropology, and those who discuss field research, applying their approach to cultural tourism, the creative industries, museums, music, etc.

Chapter one, entitled “Affect and Material Culture. Perspectives and Strategies”, is authored by Jonas Frykman and Maja Povrzanović Frykman. While introducing the essays, they draw the reader’s attention to the body, senses, feelings and emotional atmosphere of the human world and the objects in it. The two authors problematise key theses of the theoretical debate on the so called “affective turn” in the social sciences and humanities, but they also highlight the absence of a universal academic lingo that would allow the objectification of ontologically subjective feelings, emotions, moods, etc. A possible solution is their suggestion for scholars to problematise the so-called “affective atmosphere”, which is strictly individual and embodied and, therefore, difficult to describe. In this first essay of the volume they structure the key issues with regard to the sensitivity of objects, namely, the shift in perspective towards affect, represented through the development of philosophical ideas and a debate on the pre-theoretical conceptualisation of the world, as well as on the fluctuating domination within the realm of philosophical ideas on knowledge, feelings and emotions, and truth. The affective turn is essential for the development of ethnology and cultural studies as it is related to the empiricism of sensation in the social sciences, with an emphasis on the distinction between subjectivity and the actual human body, and due attention to social and intersubjective interactions with humans or non-humans. In distinguishing between affects and emotions, the key point seems to be that emotions partake of the nature of cultural interpretation, while also reflecting everyday takes on affects used to refer to interactions with the “others”. Such a point of view evokes the topic of naming the affects and categorising culture, achieved through constant collaboration between the subjective experience of the world and the objectification of memories through the world of objects and the articulation of emotions and feelings. The objective of such an approach is the breakdown of various modes of engaging with the subject when analysing ethnological fieldwork interviews. Along these lines, the study of discursive practices appears to be much more apt than the so-called “non-representative” approaches. To the question of how to approach affects in an ethnographic manner, through fieldwork, the volume offers several solutions in the form of research on how objects embody or extract affects and produce affective atmosphere. Ethnologists and anthropologists are interested in the interconnection between affects

and objects with regard to material culture, and they study practices and their usage as lived experience, which is always weaved into the historical context.

The philosophical debate on the complex relations between affects, feelings and knowledge is elaborated on by Nils Gilje in chapter two, “Moods and Emotions. Some Philosophical Reflections on the ‘Affective Turn’”. Making a point of the recent neglect of moods and emotions, aspects which are, nevertheless, essential elements in understanding the cultural aspects of human life, the author poses a philosophical debate in the sphere of academic inquiries that could be termed existential sociology and ethnology and which takes into account the researcher’s own emotions. Along these lines, the turning point in such enquiries is the topicality of subjectivity. Drawing upon Spinoza and the existentialist philosophers’ claim that the mind is not divorced from the body and the emotions, scholars have responded with the “affective turn”. For Kierkegaard and Heidegger, we initially learn about the world through emotions, and the learner is always in a certain mood, e.g. absent-minded, angry or anxious. It is essential to add another aspect to learning about the world, i.e. constant “attunement”, namely harmonizing between the subject and the world (s)he lives in, which ethnographers can research through practices because rational explanations are not always available. As moods and emotions allow us to see the world in a different manner, they have an important epistemological function.

The methodological aspect of the ethnology of feelings and senses and the empirical fieldwork are discussed by Stef Jansen in chapter three of the volume, “Ethnography and the Choices Posed by the ‘Affective Turn’”. The author critically examines the different choices that ethnographers make when outlining traumatic events related to different groups and audiences in the theoretical re-evaluation marked as the “affective turn”. He interprets *Obrana i zaštita (A Stranger)*, a film from Bosnia and Herzegovina, and compares it to his research in Sarajevo, offering his evaluative critique of representational theory, but emphasizing that the affective dimensions of life are not an “affective turn”; it is the anthropologist who makes the decision of how and where to position him or herself with reference to the object of research. The ultimate analyses need to account for the affective state of the “other” and position one’s objects and emotions accordingly.

Chapter four, “Sensitive Objects of Humanitarian Aid. Corporeal Memories and Affective Continuities”, an essay by Maja Povrzanović Frykman, takes us on another trip to the Balkans with the war-time events of 1992–1995, yet emphasizing the re-evaluation of traumatic experiences some twenty years later. Making use of the material culture approach, namely relating to humanitarian aid objects for destitute people in Bosnia and Herzegovina, with a particular focus on their (the objects’) “sensitivity”, the author highlights the coincidences and divergences between the corporeal memories (e.g. the need for food and the taste of that food) and the memory of a rational explanation as to the rejection of that aid. The analysis is based on a number of interviews with various people of different ages and incorporates really living “sensual” descriptions of humanitarian aid food in terms of taste and smell, and humanitarian aid clothes in terms of bodily touch, whilst also pointing towards the feelings associated with them, which frame both the storytelling and the sense-making.

Chapter five, “The Titoaffect. Tracing Objects and Memories of Socialism in Post-socialist Croatia” by Nevena Škrbić Alempijević and Sanja Potkonjak, analyses collective feelings towards Josip Broz Tito in contemporary Croatia by narrowing such feelings down to several zones of affect: Tito’s portrait given as a birthday present at a party, his name spelled out with the help of rose bushes in front of a residential building, and various objects with his image on them at the flea market. These three cases, represented through stories told by different people, show a mix of affects including indignation, repugnance, and shock that lead to emotional states of different modalities related to the mechanisms of memory: retrospection, introspection, nostalgia, etc. Through these emotions the authors would like to demonstrate that in Croatian society today there are different “affective communities”, and the dividing line is the attitude taken towards Tito’s heritage.

The emotions that we carry throughout our lives are in the limelight in chapter six, “Emotional Baggage. Unpacking the Suitcase” by Orvar Löfgren. The author problematizes the packing of luggage through the dreams, emotions, fears, and disappointments that people “invest” in their suitcases. The contents of the emotional and objectified luggage can be different: perceptions of the future, mobility or migration, holiday travel or escape. With the help of an outline of the history of travelling and packaging, the author takes us on a trip in time and space, into the inner and outer worlds of travellers, or those expecting to meet them, all the way up to the frustrating message that “unattended luggage will be destroyed”. The essay reveals that the suitcase contains certain oppositions present in people’s lives, public vs. private, past vs. future, personal vs. shared, whereas the packing and unpacking of luggage denotes the constant negotiating of parameters. In their suitcases people pack continuities.

In chapter seven, “Done by Inheritance. A Phenomenological Approach to Affect and Material Culture”, Jonas Frykman comments on material culture through the vast spectrum of emotions that accompany death and inheritance. Inherited objects, charged with emotions, offer ways of relabelling the world, of renegotiating social relations and of educating emotions. With examples from Swedish rural communities, the author combines the phenomenological approach with affective theory and discusses Heideggerian concepts of worlding and gathering, together with Arendt’s notion of the space of appearance.

The sense of authenticity and belonging of an object to the collective emotions of a community is the focus of chapter eight, “What Alters When the Traditional Sámi Costume Travels? A Study of Affective Investments in the Sápmi” by Britt Kramvig and Anne Britt Flemmen. The authors describe how a retail chain staged a kick-off in northern Norway in what is also the territory of the indigenous Sami population. The production of jackets in China provokes emotions evoking colonialism, the discrimination of minorities, and also heritage preservation, and these emotions shape affective communities. The authors insist that this type of analysis needs to place material culture in its cultural context of the right time and place.

Chapter nine, “In the Mood. Place and Tools in the Music Industry with a Focus on Entrepreneurship” by Elisabet Sørjorddal Hauge researches the epitomizing of affects, emotions, and feelings (such as being macho, aggressive or even satanic) in music,

accompanied by the experience of a musician who plays black metal. Drawing upon a Heideggerian approach to place making, the author reveals the links between affects, creativity, and place.

In chapter ten, “Innovation and Embodiment in a Small Town Hotel”, Kirsti Mathiesen Hjemdahl and Jonas Frykman outline the opportunities available to make use of affects and emotions in cultural tourism by analysing the business strategy of a hotel manager and his reflections on it, which reveal that innovations incorporate what is old and familiar as well as what is new, but adjusted to the local specificities of place and community.

Cultural tourism and applied ethnological research once again lies at the heart of chapter eleven, “The Performative Museum. Designing a Total Experience” by Sarah Holst Kjær. The essay introduces the Lindesnes Lighthouse as one of the few museums that have included the use of senses and affects in the exhibition and communicate with the audience in a number of sensual ways. The author records the results of having studied two groups of visitors – Norwegian pensioners and young Chinese tourists – whose reactions were radically different, and draws the conclusion that the cultural organization of sensitivity within each group needs to be taken into account when considering the various visitors.

From the experimental museum we move to an experimental ethnographic account of a marathon in the USA. The last chapter is entitled “Companion Pieces Written Through a Drift”, an essay by Lesley Stern and Kathleen Stewart that refers the reader to Geertz’s “thick” ethnographic description, enriched here by subjectivity, emotions, and the aesthetics and politics of people travelling together, with the intention of providing a description of their trip. The excerpts from travellers’ descriptions reveal to what extent and how we are mutually dependent while perceiving the world we share and how different we are at the same time.

Sensitive Objects is a brilliant example of a solid and insightful representation of the phenomenological and affective approach to material culture, which shapes the field, layer upon layer, in which the humanities and social sciences currently research and problematise our shared world strewn with people, objects, non-humans, and technology.

Meglana Zlatkova

Emanuela Guano, *Creative Urbanity. An Italian Middle Class in the Shade of Revitalization*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2017., 242 str.

S opisom šetnje na turističkom obilasku “Misteriji Genove” koja se kreće kroz uličice gradskog povijesnog središta u kojima se lako mogu dočarati naracije vodičice o “grešnim srednjovjekovnim opaticama, ubojitim aristokratima ili duhu starice koja luta ulicama” (str. 1), čitatelj će lagano ušetati i u grad na kulturnoantropološku turu koju vodi Emanuela Guano, autorica s američkom akademskom karijerom (trenutno na Georgia State University, Atlanta), ali rodom, odrastanjem, obiteljski i terenski povezana s talijanskom Genovom. Turistička šetajuća tura nije slučajni ulazni trop: ona je figura kreativne urbanosti, zajedno s antiknim sajmovima, festivalima, obnovljenim zanatima, i naravno, ljudima koji su iznjedrili i iznjegovali takvu kulturno-poduzetničku kreativnost kojom su odgovorili na nove globalne i lokalne urbane prilike s ulaskom u 21. stoljeće. U centru priče je centar grada Genove, povijesna jezgra (*centro storico*) druge po važnosti mediteranske luke, centar koji od kraja 19. stoljeća, a posebice modernizacijskim urbanističkim i urbanim projektima sredinom 20. stoljeća, biva arhitektonski i infrastrukturno zanezaren te populacijski i društveno degradiran. U 1960-ima dio centra porušen je za novi administrativni kompleks, a dio ostaje zapušten, opasan, kriminalan, problematičan; tim više nakon što u 1970-ima Genova doživljava ekonomsko i industrijsko propadanje. Krajem 1980-ih i početkom 1990-ih započinju projekti revitalizacije i obnove, donoseći sa sobom gentrifikaciju i turistifikaciju, no otvarajući povijesnom centru i gradu vrata u 21. stoljeće u kojemu će ugostiti samit lidera najrazvijenijih zemalja svijeta (G8) 2001. godine, postati Europska prijestolnica kulture 2004. te dio UNESCO-ove svjetske baštine 2006. godine. S početkom 21. stoljeća autorica započinje i sustavno istraživanje koje je trajalo duže od desetljeća i koje je urodilo fino nijansiranom etnografijom grada – povijesnog centra – i njegovih mijena, analiziranih u kolopletu ekonomskih, političkih, društvenih, klasnih, obrazovnih i rodničkih perspektiva i s istančanim razumijevanjem lokalnog – znanja, društvenih veza, mentaliteta, povijesti, očekivanja i imaginacija, korupcije, planiranja, administriranja i funkcioniranja, jednom riječju – življenja.

Nada, utopija, magijski krug i skrivenost, kulturni brikolaž i teleologija, riječi su iz naslova pojedinih poglavlja koja slično kao i u klasičnim etnografijama opisuju društvenu strukturu, vjerovanja, običaje i svakodnevicu. Tako, primjerice, u prvom poglavlju autorica opisuje vjerovanje kojem su se prepustili stanovnici Genove u više navrata u rasponu od 1970-ih do 2010-ih godina – vjeru u bolju budućnost. Autorica ispisuje povijesni, politički i društveni kontekst Genove, koji je sastavni dio svake etnografije, ali inovativno uvodeći prizmu “kronotopa nade” – uspone i padove optimizma i nade za boljom budućnošću. U tom razdoblju autorica iscrtava gustu dinamiku različitih faktora i aktera na nacionalnom (talijanskom) i lokalnom (gradskom) nivou koji stvaraju okvire za budućnost: etablira se nova menedžerska elita s političkim ambicijama (Berlusconi), jačaju populističke politike i konzervativne struje u talijanskom društvu (što se odražava u raznim segmentima društva, primjerice u rodni odnosima, u konceptu obrazovanja), a u vrijednosnom smislu jača individualizam, hedonizam, politička indiferentnost i nepotizam. Usponi nade početkom 1980-ih utjecajem tačerizma ili opet početkom 1990-ih

(1992. u Genovi je održan EXPO), ili na prijelazu stoljeća – gotovo milenijska vjera u bolju budućnost temeljena sada na neoliberalnoj retorici meritokracije i ekonomsko-društvenoj ideji revitalizacije – sve su to kratki proplamsaji nade za zapošljavanjem, sigurnošću i boljom kvalitetom svakodnevnog života koji se javljaju između ekonomskih kriznih godina i političkih sunovrata, osiromašivanja, iseljavanja, i dubokih depresija. Jedan takav lom opisan je u drugome poglavlju knjige (“Genoveški magijski krug”) a izazvan je brutalnošću nasilja policije i vojske nad antiglobalističkim prosvjednicima prilikom samita G8 2001. godine, i koji je milenijski optimizam porušio u materijalnu i simboličku traumu grada.

Kao višedesetljeni proces autorica opisuje “gentrifikaciju bez teleologija”, koja se u povijesnom centru Genove odvija od početka 1990-ih kada se postepeno “staro” stanovništvo (u velikom broju osiromašeni radnici, prostitutke, svodnici i dileri) mijenja “novim” stanovništvom – studentima te mladom i educiranom srednjom klasom orijentiranom prema boemštini i koja, kako tvrdi autorica, nije bogata financijskim kapitalom, nego kulturnim kapitalom. U ovome poglavlju autorica raspravlja i o različitim modalitetima gentrifikacije, pri čemu nije moguće taj proces svrstavati u isti, globalni – američki – model gentrifikacije (zapuštena susjedstva, socijalno mobilna *yuppie* populacija), već je nužno valorizirati lokalne prilike i okolnosti, od vlasničkih odnosa do kulturnih obrazaca. Druga linija interpretacije, koja se proteže i kroz daljnja poglavlja, upućuje na stvaranje nove kreativne klase čija je specifičnost da miješa osobno i profesionalno, vlastite strasti i talente s obrazovanjem i poduzetništvom, stvarajući nove radne prilike za sebe. Referirajući se na sociologa Billa Martina, autorica tu novu klasu naziva “kulturni brikolažeri” (*cultural bricoleurs*) čija je karakteristika da prožimaju “javnu i privatnu komponentu sebstva” kako bi “iskrojili vlastitu korisnost u stalno mijenjajućim zahtjevima neoliberalnog tržišta rada” (str. 117). U tom novom kreativnom poduzetničkom momentu posebice postaje istaknuta uloga žena srednje klase koje će uvelike doprinijeti kulturnoj vibrantnosti Genove.

U sljedeća tri poglavlja predstavljene su tri prakse uspostavljene tijekom 1990-ih godina, koje izrastaju u “sjeni revitalizacije” Genove, a čine dio gradske kulturne industrije – sajmovi umjetnina i antikviteta, turističke ture koje otkrivaju “skriveni” grad te multikulturni festival. U sve tri prakse izrazita je uloga žena – kao prodavačica na sajmovima, turističkih vodičica i organizatorica festivala – te je stoga propitivanje i analiziranje rodničkih odnosa i uloga u talijanskom kontekstu, kroz obrazovni sustav, tržište rada, klasni sustav te obiteljski i kućni habitus, postavljeno kao okvir za razumijevanje mijena na prijelazu stoljeća. Talijanska srednja klasa, kakva se oblikuje od 1960-ih godina, domesticira ženu – ona je visoko obrazovana i sofisticiranog ukusa, ali neprihvatljiva na tržištu rada jer se njezino mjesto vidi u brizi za obitelj i kuću. Gotovo iz hobija neke se žene počinju baviti trgovanjem umjetninama, nakitom i starinama na sajmovima, ponudivši tako proširenu nišu u sferi kulturne ponude, a upregnuvši upravo svoje “rodne i klasne vještine” – primjerice, estetski senzibilitet i dekoriranje interijera – kao “profesionalne alate”. Drugo, uglavnom “žensko” poduzetničko po(glav)lje tiče se gradskih turističkih vodičica čije turističke šetnje nude upoznavanje grada, a te šetnje su kreirane ne samo obrazovnim potencijalom nego i ljubavlju i strašću koje se profesionalno dijeli s gradom i publikom – šetačima, kao i socijalnim vještinama (strpljenje, empatija, komunikativnost). U oba

slučaja, kulturni kapital žena srednje klase postao je od 1990-ih godina resurs s kojim u domeni kulturne industrije preoblikuju sliku grada, a s time ostvaruju i svoju rodnu i klasnu emancipaciju i profesionalni identitet. Dvije žene, također, osmislile su i vode multikulturni festival *Suq*, koji autorica opisuje kao “utopiju bez garancije”. U ovome poglavlju dvije su isprepletene linije interpretacije. Jedna analizira odnos multikulturalnosti i festivala u smislu kritičkih (orijentalizam) ili emancipatorskih (subverzija) referenci i značenja za mnoge imigrantske skupine u Genovi koje se na festivalu predstavljaju (Ekvadorci, Marokanci, Senegalci itd.), a druga propituje značenje festivala i multikulturalnosti u konstruiranju nacionalnog (talijanskog) i lokalnog (urbanog) identiteta.

Knjiga Emanuele Guano studija je o društvenim, kulturnim i povijesnim okolnostima revitalizacije Genove. Studija je pisana istančano etnografski, rekla bih čak s posebnom pažnjom i ljubavlju prema gradu, a posebice ističem i senzornost kao inkorporiranu dimenziju etnografskoga opisa. Drugo je obilježje rukopisa da su etnografski i teorijski dio iznimno prepleteni: autorica uvodi raspravu o nizu relevantnih tema (položaj žene, gentifikacija, kreativna klasa, orijentalizam i dr.), tekst je prepun bibliografskih referenci, ali kroz vrlo lijepi i tečni stil pisanja te se rasprave simbiotički povezuju s terenskom građom i uvidima. Treće, Genova u ovoj studiji oživljena je osobnim i profesionalnim biografijama žena, uključivo i autobiografskom notom autorice, pozicijom koja je i “posvjedočena” u uvodu, ali i implicitno prisutna kroz cijelu studiju. Posljednjih godina objavljeno je niz studija o suvremenim transformacijama talijanskih gradova, urbanoj regeneraciji, srednjoj klasi i javnom prostoru (npr. C. Moretti, *Milanese Encounters*, 2015.; N. Dines, *Tuff City*, 2012.); knjiga *Kreativna urbanost* s fokusom na Genovu doprinosi novim vidicima razumijevanja kompleksnog odnosa grada, roda i rada.

Valentina Gulin Zrnić

Mjesto izvedbe i stvaranje grada, Valentina Gulin Zrnić, Nevena Škrbić Alempijević i Josip Zanki, ur. Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 2016., 203 str.

Zbornik radova *Mjesto izvedbe i stvaranje grada*, koji su uredili Valentina Gulin Zrnić, Nevena Škrbić Alempijević i Josip Zanki, rezultat je suradnje znanstveno-istraživačkog projekta “Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet” (Hrvatska zaklada za znanost, Institut za etnologiju i folkloristiku), umjetničkog projekta “Creart” (Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, EU) te Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zbornik okuplja radove koji su prethodno bili prezentirani na znanstvenom skupu “Mjesto izvedbe i stvaranje grada” te na tribini “O gradu i umjetnosti kroz kulturnoantropološku prizmu: zagrebačke teme”. Riječ je o interdisciplinarnom zborniku u kojem su sadržani radovi autora koji profesionalno pripadaju područjima

etnologije i kulturne antropologije, folkloristike, izvedbenih studija, urbanih studija, primijenjene antropologije, teatrologije i kazališne umjetnosti. Sadržajno, zbornik je podijeljen u četiri cjeline. U uvodnom dijelu Josip Zanki kao predsjednik HDLU-a i koordinator projekta "Creart" te Jasna Čapo kao voditeljica projekta "Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet" predstavili su ukratko navedene projekte ukazavši na njihova polazišta i smjernice rada. Druga i treća cjelina čine temeljnu okosnicu ove publikacije – u njima su objavljeni radovi koji s interdisciplinarnog stajališta, povezujući spomenute discipline, na znanstven, ali i široj javnosti dostupan način propituju ulogu umjetnosti u društvenoj proizvodnji i konstrukciji javnih prostora grada, istovremeno problematizirajući međusobne odnose umjetnosti te etnologije i kulturne antropologije i srodnih disciplina.

Drugu cjelinu naslovljenu "Grad kao scena" otvara tekst Nevene Škrbić Alempijević o etnološkom i kulturnoantropološkom pogledu na proces stvaranja grada umjetničkim izvedbama. Autorica analizira presjecišta i preklapanja studija umjetničkih izvedbi te antropologije mjesta i prostora uspoređujući na koje se načine iz domene teorija mjesta i prostora pristupa fenomenu izvedbe i *vice versa*. Tako autorica šetnju gradom koja je povezivala umjetničke intervencije u javnom prostoru grada Zagreba na Europski dan kreativnosti 2016. godine (a na koju se posebno osvrću autori u trećoj cjelini zbornika) prepoznaje kao poveznicu mjesta, prostora i izvedbe, odnosno kao izvedbu kojom svi njeni sudionici privremeno sustvaraju grad. Sanja Potkonjak promišlja umjetničku akciju Abeceda željezare u Sisku 2015. godine. Propitujući estetski potencijal industrijske baštine istovremeno problematizira postindustrijsku transformaciju ruiniranih urbanih prostora te polemizira s pitanjem otvara li umjetnička praksa prostor za alternativno revitaliziranje ruiniranih industrijskih krajolika. Andrej Mirčev, vodeći čitatelja kroz čitav niz terenskih vježbi, radionica i umjetničkih akcija koje je sa studentima likovne umjetnosti proveo na mjestima industrijskih ruševina te (srušenih) spomenika NOB-u u Osijeku, predstavlja diskurzivno-metodološke strategije u okviru kojih je osmislio i realizirao kolegij "Teorija prostora i oblikovanja" pri Odsjeku za likovnu umjetnost Umjetničke akademije u Osijeku. Suzana Marjanić tematizira javne umjetničke akcije od 1970-ih godina i sintagme demokratizacije (u) umjetnosti do suvremenog koncepta *public arta*. Pritom ukazuje na promjene pri interpretaciji javnih umjetničkih događanja od podjele na "visoku" i "nisku" kulturu koja je bila aktualna još 1970-ih godina, prema oblikovanju kozmičkog grada "događajima modelima" kroz koji se na umjetničkim primjerima pokazuju mogućnosti za temeljite društvene promjene. Gordana Vnuk na primjeru Dana mladog teatra, Eurokaza te nekih recentnijih konceptualnih projekata prikazuje kako se u kontekstu suvremenog globaliziranog svijeta redefiniraju izvedbene umjetnosti koje sve intenzivnije propituju ulogu umjetnosti u odnosu na svakodnevni život u gradu uz pozivanje stanovnika na sudjelovanje i interakciju s umjetničkim procesom. Posljednji rad druge cjeline, objavljen na engleskom jeziku, autorice Kirsti Mathiesen Hjemdahl, tematizira tri recentna primjera konkretne suradnje umjetnika i istraživača (različitih struka) u procesima (re)invencije i (re)brendiranja određenih mjesta u Norveškoj. Na temelju triju studija slučaja, autorica prikazuje i tri moguće pozicije istraživača u takvom tipu istraživačko-invencijsko-umjetničkih projekata koje istraživač gradi u odnosu na istraživačku temu i ljude s kojima u okviru projekta stupa u kontakt: *istraživanje o, istraživanje za te istraživanje s*.

Treća cjelina “Umjetničke intervencije u Zagrebu” okuplja radove studenata etnologije i kulturne antropologije koji su istraživački pratili umjetničke intervencije u javnim prostorima Zagreba početkom 2016. godine. Pridruživši se odabranim umjetnicima od samoga početka, prateći i ponekad sudjelujući u procesu konceptualizacije i osmišljavanja umjetničkih intervencija, njihove pripreme i postavljanja, odnosno izvedbe u odabranim javnim prostorima te prateći reakcije korisnika tih prostora na unesene promjene, autori tekstova ove cjeline ispisali su guste etnografske zapise o transformacijama javnog prostora prilikom konkretnih umjetničkih intervencija, osvrćući se i na subjektivne dimenzije iskustva sudjelovanja u umjetničkom činu. Sve radove ove cjeline povezuje fenomenološki pristup istraživanju, budući da su svi autori isticali upravo bivanje u prostoru te direktan rad s umjetnicima kao osnovna metodološka polazišta svojih istraživanja. Redoslijed njihovih radova u zborniku slijedi redoslijed spomenute šetnje gradom koja je povezivala sve lokacije na kojima su umjetnici u okviru projekta intervenirali; tako na simbolički način i čitatelj može prošetati kulturnoantropološkim interpretacijama umjetničkih radova koji su činili sastavni dio te ture. Jozefina Ćurković je popratila rad vizualne umjetnice OKO na prostoru zagrebačkog Studentskog centra, otvarajući pitanja javnog prostora kao poligona za ispisivanje osobne povijesti te polemizirajući sa značenjem društveno angažiranog umjetnika. Katija Crnčević istraživanje je provela s umjetnikom Idom Blažičko u zagrebačkom prolazu Oktogon. U svom se radu posvetila i analizi dinamike prostora koju je umjetničina instalacija od svile unijela u prostor Oktogona, reakcijama prolaznika te interakciji koja se uspostavila između prostora, umjetničke instalacije i ljudi-korisnika toga prostora. Nadalje, Klara Tončić istraživala je fotoperformanse Marka Pašalića na različitim lokacijama u Zagrebu te performans kojim je povezao prethodnih šest, a koji je izveo na Trgu bana Josipa Jelačića. Autoričin je cilj bio istražiti stvaranje performansa, od koncepta i odabira lokacija do njegove realizacije u javnom prostoru, te proučiti odnos umjetnikova poimanja prostora i motivacije za umjetničkom intervencijom. Ena Grabar surađivala je s umjetnikom Dujom Medićem, koji je svoj skulpturalni rad smjestio u prostor Trga Europe. Uzimajući u obzir društvene prijepore upisane u prostor trga te umjetnikovu motivaciju za interveniranjem baš na tom prostoru, autorica umjetničku intervenciju analizira iz perspektive humornog performativa. Posljednji rad ove tematske cjeline potpisuje Tomislav Augustinčić, koji je popratio rad multimedijalne umjetnice Martine Mezak postavljen na ulazu u Meštrovićev paviljon na Trgu žrtava fašizma. Autor se u svojoj analizi osvrće na tjelesna iskustva prostora za vrijeme trajanja umjetnične zvučne instalacije te na isprepletenost društvenokritičke i šaljive dimenzije u njenom djelu.

Posljednje poglavlje “Art and the City”, objavljeno na engleskom jeziku, napisale su Nevena Škrbić Alempijević i Valentina Gulin Zrnić, a u njemu autorice sažimaju rad na projektu “Mjesto izvedbe i stvaranje grada”.

Zbornik radova *Mjesto izvedbe i stvaranje grada* važan je doprinos interdisciplinarnom proučavanju odnosa umjetnosti i javnih gradskih prostora, no osim akademskoj zajednici namijenjen je i široj, zainteresiranoj javnosti. Upravo u potonjem leži i njegov potencijal za popularizaciju etnologije i kulturne antropologije (te ostalih zastupljenih disciplina) što je svakako dodana vrijednost ove publikacije.

Iva Grubiša

Novi Travnik: između utopije i nostalgije, Mario Katić i Velimir Bugarin, ur., Sveučilište u Zadru, Udruga "Baština" Novi Travnik, HKD "Napredak" Sarajevo, Zadar, 2016., 172 str.

Nakon objavljivanja dvije etnološke monografije *Usora: prošlost, običaji, životna svakodnevnica* (2011.) i *Ravne Brčko: prošlost, običaji, životna svakidašnjica* (2014.) Mario Katić, ovog puta u suuredništvu s Velimirom Bugarinom, stvorio je još jednu monografiju o životu Hrvata u Bosni i Hercegovini. Riječ je o prvoj urbanoj etnografiji Hrvata iz Bosne i Hercegovine, odnosno dijela stanovnika Novog Travnika, koji je nakon rata devedesetih "podijeljen" na hrvatski i bošnjački dio, dok je prijeratno srpsko stanovništvo odselilo u druge dijelove BiH.

U želji da detektiraju, istraže i opišu suvremenu svakodnevicu Novotravnika urednici su odlučili veći dio monografije temeljiti na rezultatima terenskih istraživanja studenata etnologije i antropologije Sveučilišta u Zadru koji su pod mentorstvom Maria Katića u više navrata od 2013. do 2016. boravili u Novom Travniku. Na taj način urednici su željeli monografiju graditi na pogledima mladih istraživača koji su "neopterećeni" nedavnom ratnom prošlošću i suvremenim problemima tog bosanskohercegovačkog grada. Takav pristup svakako je plauzibilan jer pridonosi objektivnijim zaključcima i presudbama o kompleksnoj nedavnoj i suvremenoj svakodnevici polariziranog Novog Travnika. No urednici će čitatelju već u uvodnom poglavlju monografije jasno naznačiti da na narednim stranicama neće naići na pasivne poglede nepristranih istraživača, već naprotiv, na kritičku i angažiranu etnografiju koja se ne suspreže pred kritiziranjem političkih i religijskih elita. U tu svrhu autori tekstova ponudit će svoje kritike, primjedbe i prijedloge za rješavanje nezavidnog stanja u kulturi i društvu Novog Travnika, a opravdanost takvog stava, prema urednicima, trebao bi osigurati sam terenski rad, koji autorima i urednicima daje legitimnost da govore u ime svojih sugovornika. Dodatna legitimnost za angažirano pisanje o stanju u Novom Travniku, prema urednicima, temelji se i na činjenici da je Mario Katić član zajednice Hrvata iz BiH, a Velimir Bugarin rođeni Novotravnčanin. Očito svjesni diskutabilnosti ovakvog pristupa urednici će istaknuti kako preuzimaju odgovornost za napisano te da su spremni na diskusiju sa svima koji se ne slažu s njihovim interpretacijama. No, premda urednici nastoje dati legitimnost svojim angažiranim pogledima te preuzeti "krivicu" za eventualno neslaganje čitatelja s napisanim, autor ovog prikaza ipak želi ukazati na moguću problematičnost iznesenog. Naime, iako angažirano pisanje u etnologiji ne bi trebalo izbjegavati, pogotovo ako se prisjetimo tekstova Dunje Rihtman-Auguštin, koja je pisala o šutnji etnološke kritike spram socijalističkog režima u Jugoslaviji, smatram kako urednici u vlastite stavove i poglede, spram slojevitih političko-religijskih datosti u BiH, ipak ne bi trebali "uplitati" studente koji su na terensko istraživanje pristupili "neopterećeni". Zašto ih "opterećivati" kada su već u (idealnoj) poziciji da istražuju, promišljaju i pišu bez apriorne kontaminacije vlastite percepcije? Štoviše, čitatelja bi dodatno mogla zabrinuti urednička uvodna najava tekstova kojom je istaknuto da su "teorijske rasprave svedene na minimum" (str. 18) što čitatelja svakako navodi zapitati se o kakvim će to tekstovima u daljnjem dijelu monografije biti riječ.

Istraživački dio monografije otvara rad “Bratstvo” između nostalgije i stvarnosti” koji autorica Mila Čorić započinje nizom vlastitih impresija i osjećaja koji joj naviru dok šeće Novim Travnikom i obilazi današnja postrojenja nekad slavne tvornice oružja i mehanizacije “Bratstvo”. Pišući o povijesti tvornice “Bratstvo”, zbog koje se 1949. i počeo izgrađivati Novi Travnik, autorica se nadovezuje na uvodni tekst u kojem su urednici opisali kronologiju nastanka Novog Travnika te ponudili kontekst u kojem se grad nalazi dvadesetak godina nakon ratnih sukoba u BiH. Odabравši obraditi svakodnevnicu radnika vezanih uz “Bratstvo”, Čorić kroz rad komunicira s brojnim sugovornicima koji unisono ističu vlastito nezadovoljstvo današnjim stanjem tvornice te se nostalgично prisjećaju utopističkog ozračja koje je vladalo među radništvom i Novotravničanima prije rata 1990-ih. Iako autorica detektira problem podijeljenosti grada, koji nazire u problemu intenzivnijeg zapošljavanja bošnjačkog stanovništva u postrojenjima “Bratstva”, ipak kao najveći problem ističe “sivilo”, “otužnost”, te “paraliziranost” ljudi koji su ostali zarobljeni u nostalgичnoj prošlosti.

Rad “Svakodnevica u ratnom okruženju” potpisuje Velimir Bugarin, suurednik prikazanog djela, etnolog i rođeni Novotravničanin. Na početku rada Bugarin navodi kako mu je namjera bila intervjuirati i bošnjačko stanovništvo Novog Travnika kako bi objektivnije opisao ratnu svakodnevnicu, međutim, autor dodaje, zbog straha od krive interpretacije Bošnjaci nisu bili spremni s njim razgovarati, nagovješćujući tako da će stranice koje slijede biti posvećene pretežno svakodnevici novotravničkih Hrvata tijekom ratnih stradanja. Nakon prepričavanja događaja koji su prethodili ratu u BiH, autor će kroz narednih osam potpoglavlja ponuditi niz vjerodostojnih i frapantnih slika iz ratne svakodnevice koje vješto gradi na izjavama sugovornika te vlastitim iskustvima i sjećanjima, izbjegavajući pritom upadanje u stereotipe, osuđivanje Drugog i emotivno subjektiviziranje. Za istaknuti je kako rad Velimira Bugarina živopisno govori o ratnim strahotama kojih se generacije rođene na ovim prostorima prije 1990-ih još mogu dobro sjećati, a Bugarin ih je ponovno prizvao u sadašnjost kako bi ih onima koji su ih eventualno zaboravili, ili generacijama koje ih nisu upoznale, opisao i ponudio na razmišljanje. Posebno vrijednim dijelom ovog rada držim potpoglavlja posvećena djeci i školovanju u ratnim prilikama u kojima Bugarin, dijelom iz vlastitog iskustva, progovara o uznemirujućim događajima koji čitatelja (nanovo) navode na promišljanje o besmislenosti i idiotizmu (svakog) ratovanja.

Treći rad naslovljen “Druga strana (dio) grada” tematizira današnju podijeljenost Novog Travnika na hrvatski i bošnjački dio, odnosno na “gornji” i “donji”, “naš” i “njihov”. Istraživanje autorice Ivane Štokov započinje promatranjem imena gradskih ulica koja su nakon rata preimenovana od strane političkih elita. Budući da je teritorijalnost žarište socijalnih interakcija koje utječu na kolektivnu identifikaciju (Anderson), autorica u radu želi istražiti tko, kada, na koji način i zašto je preimenovao imena ulica te zašto su ploče s imenima ulica u bošnjačkom dijelu grada zelene boje, a u hrvatskom plave. Kroz razgovor s brojnim stanovnicima grada, te nadležnim gradskim tijelima, autorica primjećuje da samim građanima nova imena ulica ne znače mnogo, budući da se orijentiraju po lokalnim imenima dijelova grada i zgrada te zaključuje kako je cijeli čin preimenovanja ulica samo mehanizam kojim su političke i lokalne elite željele redefinirati povijest i tako utjecati na novi identitet grada.

U radu "Kada mladi nisu prioritet u gradu mladosti" autorica Adriana Pojatina u žarište svojeg istraživačkog interesa stavlja život mladih u Novom Travniku nakon rata 1990-ih. Svoje istraživanje gradi oko postojanja omladinskog centra "Galerija", koji je tijekom svojeg rada od 2007. do 2014. bio svojevrsnim svjetionikom kulturnog i društvenog života mladih u Novom Travniku. No, iako je "Galerija" kroz mnoštvo svojih glazbenih, sportskih i društvenih aktivnosti aktivirala i bošnjačku i hrvatsku mladež te tako pridonosila brisanju granica i građenju novih mostova, vremenom je "Galerija" prestajala postojati zbog nedostatne financijske pomoći i letargije nadležnih tijela. Završnim razmišljanjima, u kojima autorica sa žaljenjem ističe pretjeran odlazak mladih u kafiće i kladionice, koji predstavljaju jedina mjesta zabave i interakcije, uvodi nas u sljedeći rad "Kafići, kladionice, štela, odlazak: životna svakodnevica mladih". Kao što je razvidno iz samog naslova, autor Duje Mikelić u radu opisuje život mladih i naznačuje njihove vlastite poglede na budućnost u Novom Travniku danas. Dolazi do zaključka kako perspektive za mlade nema; svi sugovornici žele napustiti grad i BiH te potražiti "normalni" život u Hrvatskoj ili u nekoj razvijenijoj europskoj zemlji.

U posljednjem dijelu monografije *Novi Travnik: između utopije i nostalgije* suurednik Mario Katić recapitulirat će izneseno u prethodnim poglavljima te detektirati niz (otprije poznatih) problema. Novi Travnik prije rata 1990-ih bio je mjestom utopije ili su ga se kao takvog nostalgично sjećali sugovornici. Danas je to besperspektivno mjesto u kojem se perpetuira podijeljenost na "nas" i "druge"; vlada nesigurnost, nepovjerenje i pesimizam. Katić se pita ne traje li takvo stanje predugo da bi se počelo mijenjati budući da su podijeljeni gradovi rezultat kompleksne, zbunjujuće i društveno konstruirane prošlosti (Škrbić Alempijević i Hjemdahl). Naposljetku zaključuje kako problemi neće nestati sami od sebe, stoga je cilj ove monografije ukazati na probleme i potaknuti druge na kritičko razmišljanje u nadi da će se jednom možda nešto i promijeniti.

Završno, *Novi Travnik: između utopije i nostalgije* iznimno je zanimljivo štivo u kojem su autori obradili širok spektar tema koje problematiziraju suvremenu svakodnevicu ponajprije Hrvata u Novom Travniku. Kao svojevrsna studija slučaja ovo djelo primjer je na temelju kojeg se mogu razumjeti slični problemi u podijeljenim gradovima BiH, ali i drugim sličnim sredinama u svijetu. Ujedno, djelo progovara o nizu teškoća s kojima su suočeni stanovnici, a pogotovo mladi, i u drugim zemljama koje su bile zahvaćene ratom na ovim prostorima 1990-ih budući da detektira i raščlanjuje procese konstruiranja identiteta i uloge koje u tim procesima imaju političke elite. Premda se možda nakon uvodnog odlomka čitatelj pribojavao da će monografija krenuti u smjeru stereotipiziranja i drugotvorenja kroz akcentuiranje hrvatske posebnosti u složenim procesima izgradnje suživota i konstruiranja "normalne" svakodnevice, autori i urednici nisu upali u tu "zamku". Objavili su vrijedno i poticajno djelo koje bi trebali pročitati svi studenti etnologije, ali koje će, zbog detektiranog niza problema, vjerojatno "promaknuti" onima koji bi svakodnevicu stanovnika Novog Travnika mogli pomaknuti na bolje.

Luka Šešo

Mune i Žejane Maksu Pelози. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Mune Maksu Pelози, Vele Mune, 24. listopada 2015., Robert Doričić, Helena Doričić, Igor Eterović, Ivana Eterović i Nevena Škrbić Alempijević, ur. Udruga "Žejane", Žejane, 2016., 281 str.

Povodom stote obljetnice rođenja svećenika i povjesničara dr. sc. Maksa Peloze (1915. – 1989.), koji je svojim historiografskim radom doprinio selima Vele Mune, Male Mune i Žejane smještenim na sjeveru Istre, koncem listopada 2015. godine održan je znanstveni skup u Velim Munama. Na skupu su predstavljani i rezultati terenskog istraživanja koje su proveli studenti i studentice preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu čiji su radovi također objavljeni u ovom zborniku.

Početak zbornika sadrži rad Marka Medveda o biografiji Maksa Peloze koji ujedno naznačuje važnost njegovog znanstvenog rada. Mladi Pelaza završava studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu te odmah nakon diplome nastavlja prekinute bogoslovne studije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu gdje postiže diplomu teologije. Historiografski rad Maks Pelaza započinje nakon Drugog svjetskog rata u Pazinu, nastavlja ga u Rimu i kasnije u Rijeci. Bavio se organizacijom i uređenjem domaćih i stranih arhiva, a pisao je o raznim temama crkvene povijesti: o glagoljici, biskupu Jurju Strossmayeru, hrvatskim dominikancima u 17. stoljeću, biskupu Jurju Dobrili itd. Namjena iscrpnog stručnog rada Giovannija Luce "Odnosi između vikarijata Mune i ordinarijata Trsta i Kopra (1789.–1914.)" je da zajedno s drugim arhivskim fondovima posluži kao izvor za istraživanja koja uključuju povijest Crkve i političke uprave na području Habsburške Monarhije. Helena i Robert Doričić u zborniku pišu o žejanskoj crkvi svetog Andrije apostola na čijem je mjestu prije uništenja u Drugom svjetskom ratu stajala kapela sv. Andrije apostola s *klonicom* (ulaznim trijemom). Sakralni objekt je u tom znanstvenom radu analiziran primarno u kontekstu povijesnog spomenika, a autori zaključuju kako je crkva imala ulogu koja prelazi okvire objekta namijenjenog isključivo euharistijskom slavlju te poprima obilježja spomenika zajednice s obzirom na to da je ujedno bila važno mjesto okupljanja mještana. Daina Glavočić bavi se opisom, valorizacijom i komparacijom oblikovanja posljednjih počivališta u članku "Groblje Mune". Dokumentacija vezana uz groblje naselja Vele Mune, Male Mune i Žejane nije pronađena te je iz tog razloga autorica informacije prikupila od lokalnog kazivača Borisa Peloze na terenskom istraživanju. O ophodnim križevima u Velim Munama i Žejanama u kontekstu povijesti umjetnosti piše Mateja Jerman. Dva srebrna ophodna križa kvalitetne obrade datiraju se u prvu polovicu 18. stoljeća, a rad su nepoznatih zlatarskih radionica iz Venecije. Oba ophodna raspela čuvaju se u Župi svete Marije Magdalene u Velim Munama, a za jedan se srebrni ophodni križ dvostruke funkcije koji sadrži relikvije četiriju svetaca mučenika (sv. Aratora, sv. Eustahija, sv. Abondija i sv. Donata) na aversu križa pretpostavlja da je pripadao crkvi svetog Andrije apostola u Žejanama. Taj je liturgijski predmet trenutno jedini primjer te tipologije iz baroknog stilskog razdoblja na području sjevernoga Jadrana. U svom radu objavljenom u ovom zborniku Ivana Eterović bavi se rukopisnom ostavštinom hrvatskoga preporoditelja, svećenika i publicista Vjekoslava Spinčića, točnije, građom u kojoj se nalaze vrijedni podaci o području munske župe.

Radi se uglavnom o Spinčićevim bilješkama koje su vezane uz identitet, jezik, običaje i način života stanovnika munske župe, koje su vrelo podataka o hrvatskom narodnom životu u Istri s kraja 19. i prve polovice 20. stoljeća. Igor Eterović u "Prilogu istraživanju munske toponimije: mikrotoponimija Malih Muna" nastoji već djelomično istraženom području upotpuniti sliku sustavnim toponomastičkim pristupom, a taj prilog otvara mogućnost za daljnja istraživanja mikrotoponimije Malih Muna kao što je primjerice etnografska analiza određenih toponima uz pomoć lokalnog stanovništva. Memorijalni centar "Lipa pamti" tema je rada Vane Gović, koja se bavi područnom zbirkom Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka smještenom u Lipi u spomen stradanju 269 Lipljana i uništenju sela 1944. godine od strane nacističkih postrojbi. Memorijalni centar osnovan je 2015. godine i primjer je suvremene muzeološke prakse koja objedinjuje dvije različite funkcije, od kojih je jedna muzeološka, a druga usmjerena na interese i potrebe zajednice aktivno uključujući lokalno stanovništvo čime ujedno postaje mjestom promišljanja baštine.

Zbornik uključuje radove studenata i studentica preddiplomskog studija etnologije i kulturne antropologije koji su prikupili i analizirali građu dobivenu od kazivača na terenu. Klara Tončić piše o društvenom sjećanju na razaranje i spaljivanje Žejana, Velih i Malih Muna, analizirajući pritom ulogu naracija o tim događajima pri oblikovanju identiteta lokalnog stanovništva. Osim autobiografskih sjećanja i transgeneracijski prenesenih sjećanja, analizira upisivanje tih sjećanja u prostor spomenicima i komemorativnim svečanostima. U svom istraživanju o ženskoj narodnoj nošnji Tomislav Augustinčić fokusirao se na ulogu narodne nošnje, koja je od uporabne funkcije tijekom godina postala bitan aspekt iskazivanja baštine i tradicijske kulture, tj. predstavljanja lokalnog identiteta. Narodna nošnja je ujedno usko povezana s pokladnim ophodima munskih i žejanskih zvončara, o čijoj ulozi unutar lokalne zajednice i promišljanju tog elementa baštine unutar turističke ponude piše Lucijana Kukuljica. Autorica zaključuje kako zvončarske običajne prakse zauzimaju status simbola te nose veliki značaj za lokalni identitet, iako potencijal za turističku ponudu Muna i Žejana nije iskorišten, primarno zbog izostanka pomoći nadležnih institucija. O praksama istarske tradicijske glazbe u mjestima Žejane, Vele i Male Mune pisali su Lucija Maroević i Karlo Srdoč, koji su istražili zastupljenost tradicijske glazbe u suvremeno vrijeme, analizirali značaj tradicijskog istarskog dvoglasja zvanog *bugarenje* i *kantu* kao način pjevanja. Rezultati njihovog istraživanja upućuju na nisku zainteresiranost mlađeg stanovništva te mogućnost postepenog gubljenja istarske tradicijske glazbe na tom području, a kao problem također navode činjenicu da ta tema gotovo uopće nije istraživana. Ivan Golubić i Christina Jukić u zajedničkom radu analiziraju utjecaj kulturnih udruga na lokalnu zajednicu, tj. na tvorbu lokalnog identiteta, te zaključuju kako su iznimno važne za očuvanje tradicije i baštine, ali i kohezije zajednice.

Ovaj zbornik sadrži radove u kojima se obrađuje široki raspon tema koje se tiču munsko-žejanskog područja što ga, uz interdisciplinarni pristup i primjenu kvalitativne metodologije u slučaju etnoloških istraživanja, čini jedinstvenim i vrlo vrijednim primjerkom. Valja pohvaliti doprinos studenata i studentica s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, koje bi ubuduće trebalo uključiti u ovakve projekte s obzirom na to da studentima omogućuju novo iskustvo i praksu, a lokalnim zajednicama značajne podatke o njihovoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini.

Osama(e). Život naselja do tri stanovnika u Istri. / L'ermo(i). La vita nei villaggi con fino a tre abitanti in Istria, autorica izložbe i kataloga Ivona Orlić, Etnografski muzej Istre / Museo Etnografico dell'Istria, 25. 12. 2016. – 5. 4. 2017.

U Etnografskom muzeju Istre koncem prošle godine bila je postavljena izložba *Osame*. Njome je Ivona Orlić, autorica, javnosti nastojala predstaviti “nevidljiva” istarska mjesta i njihove stanovnike, to jest život dvadeset i šest naselja Istre koja su, prema zadnjem Popisu stanovništva, imala do tri stanovnika: Sveta Marija na Krasu, Kanegra (Buje); Benčići, Durčići, Kotli, Podkuk (Buzet); Jurići, Rupeni, Šeraje (Poreč); Vrnjak (Grozňjan); Rašpor (Lanišće); Skitača (Raša); Frnjolići, Ivići, Kapovići, Knapići (Sveti Lovreč Pazenatički); Bucalovići, Bujarići, Kelci, Maretići, Prkovići, Ribarići (Višnjan); Mastelići, Piškovica, Trombal, Vranići kod Vižinade (Vižinada).

Riječ je o iznimno zanimljivoj izložbi u kojoj je autorica, s jedne strane, osamu predstavila posredstvom odabranih fotografija i nekolicine predmeta (metla, tanjur, televizor, lonac...) koje je u spomenutim naseljima našla ili dobila, a s druge tako što je posjetiteljima ponudila da i sami dožive iskustvo osame. Naime, u sklopu izložbe posjetitelji su, isključivo sami, mogli ući u jednu prostoriju i, ne znajući unaprijed što ih tamo čeka, za sobom obavezno zatvoriti vrata. Dvorana u koju posjetitelj ulazi u potpunosti je bijela i prazna što snažno pridonosi gotovo trenutačnom suočavanju s isključenošću iz vanjskoga svijeta, odnosno osjećaju vlastite samoće. Jedini predmet tamo ostavljen posjetitelju, koji ga uočava nakon kraćeg ili dužeg privikavanja na iznenadno iskustvo samoće, jest povećalo. Svrha mu je da pomogne u otkrivanju (tragova) istarskih naselja obuhvaćenih izložbom, na čiji položaj upućuju jedva vidljivi rubovi izrezanih kružića-poklopaca na bijeloj podnoj oblozi s iscrtanim granicama Istre. Osim nazivom, svako je naselje predstavljeno odabranom fotografijom i kratkom uputom (npr. “Iznamljivačka (turistička) osama”, “Osama kao reinterpretacija života”, “Osama nesklada” itd.) na značajke osame koje je autorica prepoznala kao specifične za određenu lokaciju, vodeći se pritom vlastitim iskustvom traganja za tim mjestima i bivanja u njima.

Izložba ima snažan refleksivni potencijal koji se razaznaje i na razini (tekst, fotografije) pripadajućeg kataloga (CD izdanje, dvojezično) u kojemu se autorica osvrnula na istraživačke poticaje, predstavila ključne teorijsko-metodološke postavke istraživanja te u gustom opisu iznijela tijek istraživanja i spoznaje do kojih je došla suočavajući se s “netaknutošću” spomenutih naselja.

Iako je izložba primarno orijentirana na prostor Istre, točnije na sasvim ili gotovo potpuno napuštena istarska naselja, središnji pojam izložbe – osama – i njezina koncepcija nesumnjivo su ostavili snažan dojam i na one posjetitelje kojima prostor Istre u identitetskom smislu nije blizak. To je stoga što su pojmovi osame odnosno osamljenosti/usamljenosti – koji se često koriste kao sinonimi iako to nisu – sve prisutniji u suvremenom (svakodnevnom, medijskom, akademskom) diskursu kao označitelji, s jedne strane čovjekove potrebe za povlačenjem na osamljene lokacije i kvalitetnim bivanjem u vlastitu društvu (osama), a s druge čovjekove težnje za blizinom drugih ljudi i strahovanja da tu povezanost neće moći ostvariti (usamljenost). Autoričina svijest o toj podvojenosti, koja

se razaznaje i kroz izbor pitanja jesu li “istarske osame za kojima čezne suvremeni čovjek one stvaralačke, umirujuće (...), ili su to osame osamljenog čovjeka u tradicijskim zdanjima” za jednu od ključnih istraživačkih vodilja (izjava s otvorenja izložbe), razvidna je i u gusto pisanom te u pojedinim dijelovima autorefleksivnom tekstu kataloga. Naročito su zanimljivi transkripti intervjuva vođenih s rijetkim mještanima malih istarskih naselja, gdje čitatelj stječe uvid u značajke aktualnog i nekadašnjeg života u tim mjestima, ali i u njihovu percepciju vlastite usamljenosti, to jest odnosa osame i usamljenosti. Premda je uglavnom riječ o ljudima kojima život u osami nije bio izbor nego posljedica spleta životnih okolnosti, pokazalo se – nasuprot, čini mi se, prevladavajućem mišljenju da u malim, udaljenim i slabo naseljenim područjima žive, između ostaloga, usamljeni ljudi – da oni sebe uglavnom ne percipiraju kao usamljene osobe. Štoviše, neki su od njih svjesni da žive životom kakvome mnogi danas teže (“Niki pute je puno lipše biti i sam. Svako toliko dobro dojde biti sam. U miru, ča je za današnji dan, niki ni ne more. Svaki si ne more to priuštiti, bi stija ma ne more”, str. 39–40); drugi pak, izjavom da je “poznanstvo” ono što im je u njihovu mjestu (u kojemu žive potpuno sami!) najljepše gotovo oprimjeruju tezu dijela suvremenih autora da je najbolji lijek za usamljenost pozitivna osama, to jest ona pogodna za pronalaženje unutarnjeg mira.

Dojmovima mira, “spokoja” i “bлагosti” (str. 7) dijela naselja koje je obišla autorica suprotstavlja devastiranost pa i doslovnu nevidljivost (“ukradene su i kamene ploče s poda. Tuga.”, str. 86; “...tužna sam zbog naselja, nema ga. Potpuno je izbrisano, svaki kamen odnesen”, str. 90) pojedinih mjesta, ali i zamjetan nesklad do kojega je došlo “uređivanjem” dijela naselja, ponajprije u cilju njihove turističke iskoristivosti. Osobito su emotivan dojam na nju ostavila naselja odnosno osame (umjetno) konstruirane kako bi zadovoljile sve intenzivniju turističku potražnju za samoćom (“otuđena samoća iskorštenog i prodanog mjesta”, “konzumerizam prostora i osame”) iz čijeg se opisa zrcali i autoričina tuga zbog vlastite nemoći (“tužna samoća (...) mene same izmještene iz sebe kao učesnice tog konzumerizma”, str. 14) da utječe na karakter i intenzitet prilagodbi prostora zahtjevima turizma.

Izložbom *Osame* Ivona Orlić nastavila je i potvrdila kvalitetu svog kontinuiranog rada na istraživanju i prezentiranju onih dijelova istarske svakodnevice koji u javnosti nisu dovoljno prepoznati. U lokalnom, istarskom kontekstu (ali i šire, ponajprije u turizmu orijentiranim krajevima) izložba, među ostalim, može doprinijeti onim gledištima na odnos turizma i prostora kojima brza iskoristivost i isplativost nisu jedine vodilje “razvoja”, ali i potaknuti osvještavanje važnosti društvene solidarnosti. I u stručnom je pogledu riječ o iznimno poticajnoj izložbi, ponajprije stoga što tematizira iznimno relevantno no u domaćim etnološkim istraživanjima još uvijek gotovo neprepoznato pitanje samoće odnosno usamljenosti, ali i stoga što u fokus stavlja svakodnevicu i život onog bliskog Drugog koji je kao subjekt rijetko zastupljen u našim istraživanjima, to jest, riječima autorice, “marginalizirani život na zadnjim stanicama općina, u brdima, u nepristupačnim dolinama...” (str. 6).

Ana-Marija Vukušić

Sandi Blagonić, *Istrijani protiv Istrana. Diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2016., 183 str.

Tematika koja opisuje odnos Istre naspram ostatka Hrvatske uvijek je društveno, politički i kulturno aktualna. Istarski etnolog Sandi Blagonić u knjizi *Istrijani protiv Istrana. Diskurzivna konstrukcija identiteta i simbolička natjecanja* promišlja kolektivne identitete u Istri. Knjiga je objavljena 2016. godine u izdanju nakladničke kuće Jesenski i Turk. Prvi je put o toj tematici autor progovorio u knjizi *Od Vlaha do Hrvata. Austrijsko-mletačka politička dihotomija i etnodiferencijski procesi u Istri* (2013.), u kojoj je istraživao lokalne identitete: Vlahe, Bezake, Fučke, Bazgone, Čiče i Kraljevce, dok u najnovijoj knjizi analizira stvaranje istarskog regionalnog identiteta za čiji je nastanak zaslužna politička elita s kraja 20. stoljeća. Osim Blagonića, o političkom regionalizmu na području Istre pisali su brojni povjesničari, sociolozi, ekonomisti i politolozi (Bertoša, Banovac, Šantić i dr.), no jedino je on toj temi pristupio s antropološkog stajališta. Prije njega o odnosu regionalne i nacionalne kulture pisala je etnologinja Sanja Kalapoš u djelu *Rock po istrijanski. O popularnoj kulturi, regiji i identitetu* (2002.), gdje se također dodiruje pitanje regionalizma Istre. Osim zbog antropološkog pristupa, ovo je djelo veoma vrijedno u korpusu etnološke literature i zbog modernih teorijskih pristupa i metoda koje je autor koristio.

Kritičkom analizom diskursa autor želi pobliže dočarati političku situaciju nakon osamostaljenja Hrvatske koja je pogodovala stvaranju simboličkog sustava, posebice onih simbola visokog simboličkog ranga (lik koze, *Krasna zemlja*, boškarin). Općenito se jezična analiza u kritičkoj analizi diskursa odvija kroz tri dimenzije, i to kroz tekst, diskurzivnu praksu i društvenu praksu. Autorova se analiza temelji na istraživanju diskursa članaka iz desetak novina koje izlaze, ili su izlazile, na regionalnoj i nacionalnoj razini (*Glas Istre*, *Vjesnik*, *Feral Tribune*, *Jutarnji list*, *Slobodna Dalmacija* i dr.) kako bi prepoznao ideologiju koja je tada vladala u medijima. U knjizi se promišljaju razlozi jačanja regionalizma tijekom 1990-ih te mehanizmi kojima se on izrađivao i prerađivao. Blagonić koristi četiri idealnotipske paradigme o simboličkim sukobima (procjenjivačka, vlasnička, inovacijska i ekspanzionistička natjecanja), pozivajući se na Simona Harrisona (*Four Types of Symbolic Conflict*, 1995.), kako bi prikazao manipuliranje simbolima unutar suprotstavljenih grupa na području Republike Hrvatske. To je ujedno i temeljni interpretacijski okvir njegova istraživanja. Osim velikog broja novinskih članaka i znanstvenih publikacija koje je koristio, bitno je spomenuti i autorov osobni doživljaj koji je uvrstio u knjigu jer je i sam bio svjedokom nekih političkih događaja istraživanog razdoblja.

Osim uvoda i zaključnog razmatranja knjiga je organizirana u niz tematskih poglavlja. Poglavlje koje slijedi nakon što autor uvodi čitatelja u teorijski okvir govori o resemantizaciji kolektivnih identiteta na istarskom području. Nakon pada socijalizma i raspada Jugoslavije u Hrvatskoj glavnu riječ vode članovi Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), koji postaju tumačima i glasnogovornicima politički poželjnog identiteta. Naglašavanje nacionalnog identiteta i veličanje nacionalizma nije naišlo na veliko odobravanje u Istri, što potvrđuje popis stanovništva iz 1991. godine kada je povećan broj regionalno izjašnjenih stanovnika. Sukladno tome, na političkoj sceni, kao opreka

HDZ-u, pojavljuje se regionalna stranka Istarski demokratski sabor (IDS) čiji su ciljevi od početka: transgraničnost, autonomizam i demilitarizacija Istre. Kako tumači autor, početkom 1990-ih u širem javnom diskursu počinju se pojavljivati stereotipi o "malim i velikim Hrvatima". "Veliki Hrvati" najčešće se poistovjećuju s pripadnicima desnih političkih opcija koji simpatiziraju dijasporu i Hercegovce te koji su istinski patrioti i katolici. Nasuprot dominantnoj desno obojenoj interpretaciji "hrvatstva", lijeve političke stranke kritiziraju "pravog", "velikog Hrvata", doživljavajući ga kao čovjeka političke desnice, simpatizera Nezavisne Države Hrvatske, čovjeka koji je etnički nesnošljiv, koji pripada Balkanu i koji instrumentalizira katoličku, odnosno etnonacionalnu pripadnost. Prema autorovom tumačenju, promjena nominalnog identiteta ("veliki Hrvat" / "mali Hrvat") nije odgovarala stanovnicima Istre koji se nisu mogli poistovjetiti s novim društvenim poretkom koji se nametao, a pogotovo ne s hrvatstvom koje je zagovarao HDZ. Za objašnjenje pojmova nominalni i virtualni identitet Blagonić se koristi knjigom Richarda Jenkinsa *Etnicitet u novom ključu: argumenti i ispitivanja* (2001.). Nominalni identiteti bili bi "veliki Hrvat" i "mali Hrvat", ili kasnije spomenuti "Istrijan" i "Istranin" koji se stapaju u virtualnom identitetu (značenje). U stvarnosti ne postoji "razglobljenost virtualne i nominalne dimenzije identiteta" jer su oni međusobno isprepleteni (str. 47). Pojavljivanje jačeg iskazivanja regionalnog identiteta autor interpretira kao jednu vrstu otpora Istrijana prema vladajućoj ideologiji u državi. Nakon deset godina u kojima je na parlamentarnim i predsjedničkim izborima dominaciju imala jedna politička opcija došlo je do smanjenja napetosti između Istre i Zagreba, periferije i centra.

Virtualno razdvajanje nominalnog identiteta "Istrijan" od "Istranina" autor objašnjava u drugom poglavlju. Do 1980-ih godina pojam Istrijan koristi se u svakodnevnoj komunikaciji, a pojam Istranin u formalnijim situacijama. No uvođenjem tog pojma u politički diskurs on mijenja značenja. Nizom simboličkih natjecanja, "Istrijan" i "Istranin" počinju "resemantizirati", tvoreći dva odvojena identiteta. Povodom pokušaja da se uspostavi hegemonija unutar granica Hrvatske, pobornici desnice preimenovali su pojam "Istrijan" u "Istranin", te "Brione" u "Brijune" što su stanovnici Istre shvatili kao napad na njihov regionalni identitet. Osjećala se drugost spram onih "preko Učke" upravo zbog raznih pokušaja dominantne političke garniture da nametne svoju volju, odnosno kada je pojam "Istrijan" uvučen u politiku, čime dolazi do simboličkih natjecanja. Autor navodi izjave raznih političara o pitanju "Istrijana" i "istrijanstva" koje se razlikuju ovisno o političkoj orijentaciji davatelja izjave. Dok IDS artikulira novi identitet u nastajanju koristeći "istrijanstvo", članovi HDZ-a tiskanjem posebnih plakata s dijalektalnim izjavama u predizbornoj kampanji 1992. godine nastoje pridobiti istarske birače. To je dokaz da su se u Istri zbivale interpretativne i simboličke borbe oko "istrijanstva". Predstavljanjem Istre kao regije u kojoj vlada suživot (*convivenza*) različitih ljudi i različitih kultura, konstruira se identitet koji se suprotstavlja nacionalističkom idealu monolitnih identiteta.

U trećem poglavlju govori se o izmišljenoj tradiciji i spajanju s prošlošću što pomaže u jačanju grupnih veza. Tradicijska kultura među političkim akterima u Istri koristi se kako bi se naglasila identitetska različitost stanovništva Istre od ostalog dijela Hrvatske. Korištenjem dijalekta kao odrednice istarskog identiteta, istarske ljestvice ili *kažuna*, izdvaja se specifično u istarskoj kulturi. Iako ti elementi postoje i u drugim dijelovima Hrvatske, pa čak i svijeta, u slučaju Istre oni su postali vrednovani simboli regionalnog

identiteta. Prema navodima autora, te simbole, kao i sam način življenja i razmišljanja ljudi, političko istrijanstvo povezalo je s Europom, idealima jednakosti, multikulturalnosti, višejezičnosti i slobode. Suprotno tome, pobornici nacionalizma okarakterizirani su obilježjima Balkana – negativnim stereotipima.

Četvrto se poglavlje nadovezuje na prethodno opisujući “ritualne radnje” koje služe kao sredstva obnove i potvrđivanja kontinuiteta i zajedništva. Dok je vladajuća politička stranka u Hrvatskoj 1990-ih godina (HDZ) uvela ritual držanja ruke na prsima prilikom izvođenja *Lijepe naše*, autor navodi kako je u Istri ta gesta tumačena kao javni iskaz pripadnosti HDZ-u od strane opozicije što zaključuje preko medijskih komentara političara. U Istri je pak stajanje prilikom izvođenja budnice *Krasna zemljo, Istro mila* od 1990-ih godina postalo nepisano pravilo unutar IDS-a. Autor navodi konkretne situacije prilikom kojih je dolazilo do nesuglasica oko toga treba li ostati stajati ili treba sjesti prilikom intoniranja *Krasne zemlje*. Dugi niz godina istarski hadezeovci nisu ustajali na tu budnicu, no ta se situacija promijenila nakon *prelaska* istarske regionalne stranke “preko Učke”. Iako je *Krasna zemljo* službeno postala himnom Istarske županije 2002. godine, ona je još mnogo prije shvaćena kao sredstvo afirmacije Istre i njenog identiteta unatoč neodobranju nekolicine.

Lik koze u grbu Istre tema je koja se provlači kroz peto poglavlje. Na istarskom se tlu počeo pojavljivati tek u 19. stoljeću i to kao grb Talijana. Koza se povezivala s vladavinom Kraljevine Italije kada se pokušavalo talijanizirati stanovništvo u Istri. Zbog toga je u *Zakonu o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske* iz 1990. godine navođenje istarskog grba s kozom uz povijesne hrvatske grbove negativno okarakterizirano. U novinama se raspravljalo o tome kako je istarska koza kao trojanski konj – *podvaljena* hrvatskim državljanima. No da se grb Istre izostavio prilikom slaganja hrvatskog grba, kaže Blagonić, došlo bi do upitnosti legitimiteta hrvatske državnosti u Istri. Spomenuti lik koze postaje simbol identifikacije tada aktualne regionalne stranke. Autor opisuje negodovanje u javnom diskursu u Istri prilikom predizborne kampanje u prvoj polovici 1990-ih, kada je IDS pokušao ozakoniti dvojezičnost u Županiji. Liku koze suprotstavljen je lik boškarina, koji se prepoznaje kao istarski simbol. Nacionalisti su pokušali simbolom boškarina evocirati loš položaj Istre i Istrana do 1990-ih. Negodovanje protiv dvojezičnosti u Istri, kulturne asimilacije s građanima Europe te gubitka slobode, istarski narodnjaci iskazivali su i pisanjem grafita. Tako je na istarskoj političkoj sceni dolazilo do sukobljavanja koze i boškarina, odnosno istrijanstva koje je zagovarao IDS i isprepletenog istrijanstva i hrvatstva koje su zagovarale nacionalističke stranke.

U zaključnom razmatranju autor potvrđuje kako su na istarskom tlu dvije stranke vodile borbu oko nametanja simboličke paradigme – jedna koja zagovara nacionalizam, a druga regionalizam. “Knjigom su locirani pokušaji da se preferirani identitet (hrvatski, odnosno istarski) za razliku od konkurentskog, supstancijalizira” (str. 160). Autor potvrđuje pretpostavku kako su ključni simboli između “hrvatskog” i “istarskog” odnosa prepušteni “natjecanjima za monopolizaciju pri čemu je svaka strana mogla polagati određeni legitimitet na simbole” (str. 161). Upravo zbog potvrđivanja istarske pripadnosti Hrvatskoj, dolazi do simboličke reintegracije i smanjenja tenzija između centra i periferije. To se dogodilo nakon završetka vladavine Franje Tuđmana, kada su i smanjeni

zahtjevi istarske politike za autonomijom, te kada se Istra kroz obrazovanje, sport i ostale vidove masovne kulture polako integrirala u cjelinu/Republiku Hrvatsku.

Iako je knjiga znanstveno djelo, zasigurno će biti zanimljiva svima onima koje zanima dinamičnost kulturnih politika, identitetskih strategija i pozicija Istre u Republici Hrvatskoj.

Katja Sirotić

Reana Senjković, *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Srednja Europa, Zagreb, 2016., 350 str.

Knjiga *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija* Reane Senjković, kao što je i sama autorica izjavila, “nema pretenzija ponuditi ‘istinu’ o fenomenu koji je trajao čitavu povijest socijalističke Jugoslavije, pa niti uvid koji bi bio ‘bolji’ ili ‘potpuniji’ od ranije objavljenih” (str. 14). Vrlo realno postavivši ono što nisu ciljevi, odnosno “pretenzije” ovog djela, Senjković se okreće radnim akcijama kao jednoj od udarnih “institucija” izgradnje socijalizma. Cilj je knjige “približiti [se] življenom iskustvu [radnih akcija] (...) kroz dokumentarnu kulturu koju su ostavile za sobom i kroz sjećanja onih koji su u njima sudjelovali” (str. 14). Knjiga je podijeljena na pet cjelina i zaključak: cjelinu naslovljenu “Znamo li istinu o radnim akcijama?”, slijede poglavlja o trima razdobljima omladinskih akcija – “1946 – 1951”, “1958 – 1964”, “1968 – 1987” – te “O sličnim pothvatima”. Autoričina predana kronološka i taksonomska analiza donosi vivisekciju jugoslavenskog omladinskog radnog akcijaštva.

U prvom dijelu knjige, koji se istovremeno odnosi na prvo razdoblje omladinskih radnih akcija od 1946. do 1951. godine, Senjković usmjerava svoj interes prema radovima jugoslavenskih književnika čija je književnost za cilj imala “slijediti doktrinu socijalističkog realizma, pa prevesti ideološki diskurs Komunističke partije u umjetnički jezik” (str. 17). No nisu svi književnici strogo pratili zadani cilj – primjerice Krleža, za čiji dnevnički zapis *Izlet na omladinsku prugu Brčko – Banovići* autor natuknice u *Krležijani* navodi da je zadanoj temi pristupljeno na nekonvencionalan način, tekst je afirmativan, no pisan bez patosa i romantike.

Jugoslavenski književnici koji su u tom periodu pisali ponekad su i sami odlazili na radne akcije, a zanimljivo je da su osim njihovih djela bili objavljavani i dnevnic ili djela inspirirana dnevnicima s omladinskih radnih akcija. Dok se s jedne strane domaćom literarnom izgradnjom pozitivnog lika omladinca i idealizacije radnih akcija kao konkretizacije socijalizma-u-nastajanju gradila slika nove zemlje koju izgrađuje njezina mladež, odnosno njezin narod, neki su strani mediji već onomad nudili potpuno drugačiju sliku stvarnosti radnih akcija. Ta je slika ocrtavala omladinske radne akcije kao manifestaciju prisilnog rada, teških uvjeta rada i rada ratnih zarobljenika, a ne omladinaca entuzijasta. Dakle, iz tih se pisanih izvora, kako konstatira i sama autorica, dobivaju crno-bijele

predodžbe o akcijaškim pothvatima. No crno-bijela slika ne može se organizirati prema logici jesu li o njima pisali domaći ili strani autori. Naime, bilo je i stranih pisaca koji su pozitivnije pisali o radnim akcijama, a mnogi su od njih u njima i sudjelovali. Bilo je i domaćih pisaca poput Antona Ingoliča, koji je u svojem djelu *Pot po nasipu. Roman po zapiskih brigadira Andreja* pokušao zadobiti povjerenje čitatelja opisivanjem događaja koji nisu bili idealni, a ni često opisivani u sferi radnih akcija.

Isto tako, poseban način pisanja predstavljaju memoarski tekstovi nastali nakon razdoblja najintenzivnijeg djelovanja omladinskih radnih akcija u kojima se zapaža razlika u tonu i sadržaju sjećanja stranih pisaca i sudionika u radnim akcijama koji su pisali netom nakon akcije i godinama kasnije, za što autorica pojašnjenje traži u studijama sjećanja. Senjković smatra da su naknadno stečena znanja o Jugoslaviji, nova društvena i politička situacija potencijalno ohrabivali kritiku prisutnu u nekim od takvih tekstova. Osim stranih i domaći su sudionici i promatrači pisali o radnim akcijama s većim vremenskim odmakom. Neki od njih pisali su s velikom kritikom, drugima su one ostale u lijepim sjećanjima unatoč neslaganju s “režimom” i nesvojevoljnom odlasku na radnu akciju.

U drugom dijelu ili većoj cjelini knjige koja se odnosi na razdoblje od 1958. do 1964. godine autoričin fokus premješta se na tri poznata romana iz tog perioda te na najopširniju znanstvenu studiju o radnim akcijama Rudija Supeka. Prvi od tri romana jest *Čangi Alojza Majetića*, koji opisuje osobu koja želi zamesti svoj trag nakon pijane vožnje u kojoj je usmrtio pješaka te se s tom namjerom prijavljuje na radnu akciju. Spletom okolnosti upoznaje Flora, očevidca svojeg zločina koji vidi u Čangiju promjenu na bolje otkad je došao na radnu akciju te ga stoga ne prijavljuje. Nedugo nakon objavljivanja djelo je zabranjeno što je samo pridonijelo njegovoj popularnosti. I u djelu *Ušće koje tražimo* Ivana Ivanjija slika omladinaca nemalo odstupa od idealne i poželjne. I Pero Zlatar svog je glavnog lika u romanu *Bitange, mirno!*, Vimpija, prikazao kao “fakina” koji je odlučio otići na radnu akciju kako bi izbrisao svoje prošle prijestupe i dobio novu priliku u životu. Došao je na ideju da osnuje brigadu koja će biti sazdana isključivo od mladih poput njega, “zagrebačkih besprizornih”, što mu je na kraju i uspjelo. Brigada je pod nazivom Polet proglašena udarnom tri puta na radnoj akciji. Jedini od tri navedena romana koji je zasigurno temeljen na istinitim događajima jest Zlatarov *Bitange, mirno!* čemu je dokaz piščev članak u tjedniku *Vjesnik u srijedu* objavljen pod naslovom “Naše izdanje ‘Pedagoške poeme’. Ili priča o tome kako je poznati zagrebački razbijač Vimpist sastavio radnu brigadu od preprodavača karata, koja je na izgradnji autoputa bila jedna od najboljih i najuzornijih”. Nije slučajno, kako navodi Senjković, da su likovi tih triju romana mladi ljudi koji su zastranili jer je tih godina postalo aktualno raspravljati o problemu kriminaliteta u maloljetnika ili se možda može reći i kontinuiteta u prijenosu socijalističkih vrijednosti. Na tragu tvrdnje o “korektivnoj” i “disciplinirajućoj” ulozi omladinskih radnih akcija u odgoju socijalističkog podmlatka bila su promišljanja i Rudija Supeka, koji navodi kako je slučaj “vimpijevaca” inicirao daljnje rješavanje mladenačke delikvencije pomoću omladinskih brigada. Autoričina analiza pokazuje kako se u radne akcije u tom periodu počelo uvoditi promjene – od onih u prehrani do promjene života i rada iz poluvojničkog tipa u model zamišljen prema društvenom samoupravljanju. Također je promijenjen i način motivacije mladih tako što je naglasak maknut s dotadašnje “partizansk[e]’ metaforik[e] i ekonomsk[e] logik[e]” (str. 187).

U trećem dijelu knjige koji se osvrće na razdoblje od 1968. do 1987. godine, u kojem je, prema autorici, prepoznata reafirmacija dobrovoljnog omladinskog rada, bilježi

se procvat znanstvenih istraživanja radnih akcija. Senjković pokazuje kako je znanstveni interes ispočetka uključivao istraživanja vezana uz fiziologiju rada, a kasnije i prva ozbiljnija sociološka istraživanja. Senjković s pravom postavlja retoričko, ali zapravo analitičko pitanje “zašto ponovno radne akcije?”, a odgovor nalazi u ponovnom nastojanju da se u razvijenom i poznom socijalizmu konsolidira ideja bratstva i jedinstva, odnosno radne akcije reinveniraju kao idejno uzdizanje u vrijeme naglih promjena u svijetu. Odražavajući promjene koje se događaju 70-ih i sredinom 80-ih godina prošloga stoljeća, omladinske radne akcije mijenjaju se i svojom funkcijom i svojim sadržajem, pa je tako i “ponuda” njihovog kulturnog programa od nekadašnjih filmskih predstava i “igranki” zamijenjena rock koncertima i humorističnim programom.

Zadnja cjelina knjige donosi promišljanja “O sličnim pothvatima”. Iako fenomen o kojem Senjković govori biva predstavljen primarno kroz jugoslavensku prizmu, Senjković u ovoj cjelini pokazuje da se o aktivaciji omladinaca u izgradnji kolektivnog identiteta, angažmanu mladih u projektu “fizičke” obnove kroz radne akcije može govoriti kroz primjere izvan Jugoslavije pri čemu ukazuje na to da se ne radi isključivo o “komunističkom” ili “socijalističkom” modelu aktivacije mladih u obnovi zemlje već, dapače, o modelu koji prepoznaju i zemlje s demokratskom tradicijom poput Amerike ili njezinog antipoda, Njemačke, po dolasku Hitlera na vlast.

U zaključku Senjković ne polazi za uobičajenim sažimanjem cjelokupnog korpusa knjige, već nam daje uvid u iskustva svojih sugovornika na omladinskim radnim akcijama te u iskaze pripadnika virtualne zajednice *Bilten ORA SFRJ. Leksikon omladinskih radnih akcija*. Također nam daje uvid u motive odlaska na radne akcije, povezuje omladinske radne akcije s konceptom “društva u malom” te se osvrće na česta aktualna ridikuliziranja okupljanja bivših akcijaša, pružajući alternativno shvaćanje takvih okupljanja kroz koncept strukture osjećaja.

Knjiga Reane Senjković djelo je koje nas uvodi u sve detalje omladinskih radnih akcija. Kronološki uređeno i izuzetno sistematično nudi uživanje iscrpnim izlistavanjem mnogih, moglo bi se reći gotovo svih, mogućih situacija “na terenu”. Poput sličnih ostvarenja u području društvenog sjećanja i promišljanja (post)socijalizma, među kojima se mogu izdvojiti radovi etnologa Andree Matoševića o udarništvu i radničkom pregalaštvu (2015.), kroatistice Maše Kolanović o popularnoj kulturi i hrvatskom romanu od socijalizma do tranzicije (2011.), povjesničara kulture Igora Dude o djetinjstvu i jugoslavenskoj ideologiji (2015.), te o povijesti dokolice i svakodnevice kroz prizmu potrošačke kulture (2005., 2010.), ili urednička knjiga etnologinja i kulturnih antropologinja Nevene Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdahl o društvenom sjećanju i značenju Tita i Kumrovca (2006.), knjiga Reane Senjković nastavlja sustavno promišljati popularnu kulturu i kulturu svakodnevice socijalizma kao relevantnu akademsku temu.

Pridruživši se nizu domaćih autora koji su otvorili temu istraživanja socijalističke svakodnevice ili jugoslavenske baštine i ova knjiga će svoju publiku pronaći prije svega u domaćim akademskim i stručnim krugovima. No, jednako tako, lako je predvidjeti njezinu regionalnu recepciju gdje će se pridružiti autorima poput Tanje Petrović i Mitje Velikonje iz Slovenije ili Ildiko Erdei iz Srbije čiji su radovi o jugonostalgiji, titostalgiji ili potrošačkoj kulturi socijalizma postali “klasici” koji se ne čitaju isključivo kao akademsko štivo već i sami postaju dio opće i popularne kulture suvremenog čitatelja.

Duško Petrović, *Izbjeglištvo u suvremenom svijetu. Od političkoteorijskih utemeljenja do biopolitičkih ishoda*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2016., 440 str.

Nije potrebno biti niti znanstvenik, a još manje antropolog kako bi se jasno uvidjela tenzija koju pred zapadna društva postavlja tijelo izbjeglice ili tijelo imigranta. Čini se kao da ta tijela zapadnim društvima isporučuju neku vrst "enigmatskog označitelja", iza njihovih tijela uvijek je nešto više, neki kôd koji nije moguće razumjeti. Grozničava potraga zapadnih birokracija za klasifikacijom tog viška koji sa sobom nosi azilantsko tijelo neugodno podsjeća na prakse kakvima je Europa svjedočila u Drugom svjetskom ratu. S jedne se strane otvaraju inicijative nekritične dobrodošlice, a s druge jednako nekritične zabrane. Problem raspukline koji dijeli Zapad na isključivo dvije varijante više nam govori o Zapadu nego li o samim azilantima, izbjeglicama i migrantima. Naime, unatoč svim pokušajima stvaranja diskursa tolerancije kao općeg modela društva, imigrant postaje umjesto potencijalnog građanina nova Drugost. To nije onaj tip polivalentne Drugosti koji se uklapa u društvene, političke i ekonomske prakse Zapada, dakle onaj tip Drugosti koji u ideologemima shvaćamo kao društveno obogaćivanje. Ne, azilant, migrant ili izbjeglica je upravo onaj koji se ne može uklopiti u društvo. Čak ni na onaj način na koji je Homi Bhabha odavna označio mimikrijsku kolonijalnu perspektivu u kojoj su strani identiteti označeni formulom koja bi se u parafrazi mogla shvatiti kao "gotovo, ali ne sasvim kao mi". Riječ je o nekoj vrsti radikalne Drugosti, nesvodive Drugosti ili ako se dodatno poigramo Bhabhinom formulom i okrenemo je te je opišemo kao "gotovo potpunu različitost, ali ipak ne sasvim".

Takva vrst drugosti i razlike upućuje svakoga tko se želi baviti problemom izbjeglištva prema razlozima konceptualizacije te Drugosti. Dakle, pitanje prestaje biti što doista čini razliku između "nas" i "njih", u smislu potrage za nekim svojstvima koja su konstruirala izbjegličku i migrantsku kulturu, već se pitanje postavlja o načinima na koje se konstruira ta razlika koja smješta imigranta na posebno mjesto, daje mu značenje i klasifikaciju koja onda postaje operativna na mjestima susreta i, što je najvažnije, ima svoje političke, ekonomske i društvene posljedice. Riječ je, dakle, o analizi politike razlike koja migranta, umjesto da ga klasificira na neki drugi način (kao što je to bio slučaj s useljenjem u Njemačku u drugoj polovici 20. stoljeća, kada je imigrantima dodijeljen naziv "gostujućeg radnika"), odjednom pretvara u radikalnu Drugost. Migrant pred antropologiju postavlja zahtjev za etnografijom vlastitosti, programom koji je prije tridesetak godina postavio Paul Rabinow nazvavši ga "egzotizacijom zapada". Možda ni sam Rabinow nije slutio što bi takav poduhvat zapravo obuhvaćao. Naime, Zapad svoju svakodnevnicu temelji u tekstu i formaliziranom obrazovanju, koje se pak uvijek temelji na nekom tipu interpretacije stvarnosti, na nekoj ontologiji i epistemologiji koja, foucaultovski rečeno, stvara režime istine i laži. Koliko god nam možda filozofija u svakodnevnom životu izgledala udaljenom, apstraktnom i dijelom isključivo akademske rasprave, ona je ipak pozadinsko djelovanje koje dodjeljuje koherenciju identitetima, prosudbama i ponašanjima svakog pojedinca.

Dakle, u pokušaju "egzotizacije zapada" naći ćemo se uvijek pred zahtjevom filozofske i s njome povezane političke analize. I stoga nas knjiga *Izbjeglištvo u suvremenom*

svijetu neće razočarati. Autor Duško Petrović opremljen je analitičkom snagom i konceptualnim aparatom s kojim se hvata u koštac sa zapadnom ontologijom i epistemologijom. Ne treba naravno u tom tekstu očekivati neki novi ili sveobuhvatni pregled zapadne filozofije. Petrović znalčki izabire one točke koje su po njegovom mišljenju ključne za shvaćanje misaonog konteksta u kojem se rađa suvremeni koncept izbjeglištva. Međutim, na tom mjestu odmah i nastaju problemi. Izbjeglištvo i koncepti apatrida duboko su povezani sa stanjem moderne, a moderna je misaono stanje koje je neprestance razglobljeno između utopijskog progressa i žrtvovanja, s naravno uvijek neodlučnim ishodom. Taj se tip ambivalencije utkao u koncepciju izbjeglice, odnosno bolje rečeno, migrant, izbjeglica i azilant postali su simptomi ambivalencije. Međutim, čak se ni na tom mjestu ne može stati jer se politika prema izbjeglicama transformirala u nešto drugo od vremena nakon Prvog svjetskog rata koje prepoznajemo kao trenutak u kojem počinje prevladavati nacionalni tip političke suverenosti.

Ključnu poveznicu između stanja moderne i postmoderne (ili kasne moderne ili likvidne moderne), nakon iscrpne analize ovog ambigviteta, Petrović pronalazi u konceptu "čistog života" ili "života po sebi", koji postaje jedina garancija održivosti oba tipa zajednica. Dok je u modernizmu život po sebi istovremeno i mjesto regeneracije radne snage i prijetnja, u postmodernom društvu kraja velikih naracija on se ispostavlja kao zadnja vrijednost koja se može čuvati.

No život po sebi nije sasvim jednostavno definirati. On se može predstaviti isključivo kao ostatak od označavanja i time postaje dijelom onog što Lacan naziva Realno. Naime, čim je više tehnologija upregnuto u zauzdavanje života po sebi, tim se više on nekontrolirano umnaža, gotovo kao reakcija na konstituiranje društvenog diskursa. Tu će i Petrović pokušati pokazati kako Foucaultova teorija moći može egzistirati isključivo ukoliko se konstruira oko tog nedefiniranog biološkog života. Tako će u njegovoj interpretaciji Foucaultova teorija biti prikazana kao biopolitički trokut koji na vrhovima ima: produktivnu moć, tehnike i tehnologije discipline i nadzora te sebstvo. U težištu tog trokuta za Petrovića se nalazi život po sebi, koji je istodobno i produkt svih vrhova, ali i uvjet njihovog postojanja. Nije stoga čudno što će Petrović u tom "životu po sebi" često koristiti termin "nulte institucije" Claudea Lévi-Straussa, kao jednu od snažnih antropoloških metafora za "život po sebi". Naime, upravo je to mjesto koje istovremeno omogućava zajednici da umnaža antagonističke interpretacije o sebi, ali i kao sila koja omogućava minimum osjećaja pripadnosti u kojem se te antagonističke pozicije pomiruju. Dok je u vrijeme moderne ta funkcija bila namijenjena naciji, u postmodernom stanju ona se transferira prema samom životu, kako to vrlo argumentirano pokazuje Petrović. Stari politički antagonizmi pretvorili su se u antagonizam između uključivanja i zaštite. Odnosno, nacija se pretvorila iz nulte institucije u jedan od antagonističkih diskursa koji se stvara uokolo nove nulte institucije "života po sebi". No dvojna priroda tog života po sebi koji je istovremeno i mjesto društvene ekvivalencije i prijetnje u globalnom registru rezultira granicama između zona života i zona smrti. Radikalna Drugost Petroviću se nameće kao biopolitička drugost, a granice među navedenim zonama mjesta na kojima se pojavljuje migrant i izbjeglica kao tijelo kojem se tek treba pripisati atribucija kojoj zoni pripada ili, pučki rečeno, može li on postati dijelom društva ili ostaje prijeteći entitet. Nakon intenzivne filozofsko teorijske povijesne argumentacije Petrović će dati i, po mom mišljenju, iznimno upotrebljivu definiciju migranta: "Oni su umrtvljeni da ne budu potpuno živi, a živi su samo toliko da ne bi bili usmrćeni" (str. 262).

Nakon takve intenzivne analize diskurzivno političkih poredaka koji su dominirali Zapadom od 19. stoljeća pa do danas, koju možemo shvatiti kao konstrukciju konteksta iz kojeg se crpe argumentacije koje će postati dijelom medijske reprezentacije izbjeglica, pa i njihovog smještanja u domenu popularne kulture, Petrović će se fokusirati prema analizi političkih i birokratskih temelja u pokušaju opisivanja i upisivanja izbjeglice u takav zapadni kontekst.

Nastavljajući se na prvi dio, novo političko stanje Petrović karakterizira politikom sile, koju već napominje u prvom dijelu. Umjesto ravnopravnih odnosa međunarodnih subjekata, što je bila osnova negdašnjih odnosa, danas se pojavljuje novi imperij koji se doživljava kao svijet u kojem postoji temeljni etički i politički poredak koji se ugrožava. Stoga današnji ratovi više nalikuju redarstvenim akcijama s ciljem potpune pobjede nad prijetnjom takvom poretku. Naravno da će se takvo stanje odraziti i na izbjeglice koji dominantno bježe od rata ili posljedica rata. Ekonomski migranti tu donekle izlaze iz kategorije osoba izravno ugroženih ratom, ali su također određeni podjelom svijeta na mjesta univerzalnih vrijednosti i partikularnosti pojedinačnih poredaka. Šteta je da pri tome ne tematizira i postkolonijalne učinke jer izgleda da su oni zajednički kako ratnim tako i ekonomskim migracijama. Novi imperij koji detektiraju Hardt i Negri proizvod je dubinskih asimetrija svih vrsta moći koje su proizašle iz kolonijalnog vremena. Naime, epistemološko nasilje o kojem piše Gayatri Chakravorty Spivak premetnulo se u globalni vrijednosni sustav u kojem se dio svijeta smatra i dalje nesposobnim za uključenje u zapadni misaoni i vrijednosni sklop. Za razliku od civilizacijske misije u kojoj epistemološko nasilje služi narcisoidnom pozicioniranju Zapada u kojem Drugi, unatoč svim tehnologijama, ostaje različiti u doba multikulturalnih i tolerantnih diskursa, stvara se granica koja paradoksalno dijeli svijet na multikulturalni i otvoreni dio nasuprot monokulturalnom i zatvorenom. Tako je otvorenom društvu granica sama otvorenost, iz te šarolikosti svih ispadaju oni koji se nisu spremni prilagoditi multikulturalizmu i toleranciji. Civilizacijske misije europskih imperija iz 19. stoljeća tako nisu nestale, već su se učahurile u samim društvima, a epistemološko nasilje postala grozničava potraga za “reguliranim i normaliziranim” izbjegličkim tijelom. Upravo je to vidljivo u nastanku izbjegličkih kampova u kojima stupaju na scenu sve vrste detaljnih administrativno-birokratskih tehnologija s ciljem dohvaćanja upravo onog tijela koje ulazi u prostor otvorenosti bez prijetnje ili, kako kaže Petrović: “...pojava novih tehnika i tehnologija upravljanja stvorile su *izbjeglicu* kao fiksirani, apstraktni, birokratski identitet te u konačnici objektivno polje znanstvenog proučavanja...” (str. 291). “Uspješni” izbjeglice postaju oni subjekti koji imaju “dobru priču”, koji su naučili konstruirati subjektivnost u skladu sa zapadnim očekivanjima. Oni su time ujedno postali i narcistički odraz Zapada.

No ono što će mnogo više zauzeti pažnju autora bit će biopolitičko stanje izbjeglica, a kamp mjesto izvan suverenog stanja, odnosno kamp kao stanje iznimke (Agamben 2006). Za Petrovića je izbjeglica ili, bolje rečeno, način na koji se uključuje u Simboličko točka na kojoj je moguće ukazati na simptome novog globalnog biopolitičkog stanja. Mnogi su autori prepoznali izbjeglički kamp kao mjesto na kojem se proizvodi *homo sacer*, Agambenov termin za osobu koja se može nekažnjeno ubiti, ali ne i žrtvovati, dakle kao nositelja života po sebi. No kako Agamben pronalazi to mjesto u liku *muselmann*a, logoraša koji je u potpunosti izgubio simbolički okvir, teško je istovrsno stanje pripisati subjektima izbjegličkih logora. Tako će se i Petrović suprotstaviti takvoj ishitrenoj kom-

paraciji i pokušati postaviti tezu kako se radi o filtraciji u kojoj *homo sacer* tek vrebao kao mogućnost kojoj se suprotstavlja težnja za očuvanjem biološkog života. Dok je nakon Prvog svjetskog rata, pa i za vrijeme hladnog rata, egzil bio gotovo obavijen velom mističnosti, nevjerojatnih iskustava i herojstva, danas smo suočeni s potpuno drugačijim odnosom prema izbjeglištvu i egzilu. Izbjeglica nije pojedinac, već masa koja pristiže. A masu je, naravno, najlakše generalizirati bez obzira shvatili je kao prijetnju ili kao nesretnike u dvama dominantnim sklopovima u kojima se izbjeglištvo uglavnom razumije danas. A upravo će Petrović prikazati primjere i analize kako bi nam jasno dao do znanja da takvo podvajanje nije tek puki doživljaj već djelatna kulturna i društvena strategija koju je moguće pratiti na raznim stranama svijeta. Tako će i pri kraju knjige ponuditi refleksiju vlastitog iskustva bivanja izbjeglicom i načina na koje je sam doživljavao tehnike i tehnologije koje tumači u knjizi. Vlastita se biografija autora tako ispremiješala s teorijskom. Istraživanje je pružilo nov oblik sukobljavanja i interpretiranja vlastitog iskustva čime ova knjiga dobiva dodatno na kvaliteti. Kao uostalom i dijelovi koji se odnose na nedavna iskustva hrvatskog društva suočenog s izbjeglicama. Stvaranje kampova kao mjesta na kojima se čuva život po sebi, koji je istovremeno prijetnja i najviša vrijednost, nisu tako više samo mjesta negdje daleko. Etnografska analiza kampova i prihvatilišta u Hrvatskoj koju će ponuditi Petrović pokazuje kako je i hrvatsko društvo postalo dijelom globalnog diskurzivnog i političkog poretka te kako se u svakodnevicu upisao globalni odnos prema životu po sebi. U njima na djelu možemo vidjeti stvaranje stanja iznimke u kojima je nejasna granica između zakona i nasilja. Analize koje su možda u početku mogle izgledati apstraktno i odviše udaljeno od prosječnog čitatelja u završnim poglavljima postaju jasnim kontekstom u kojem se svatko može prepoznati.

Razumijevanje izbjegličkog konteksta i tehnologija kojima se on stvara nije dakle nimalo jednostavno i traži detaljnu analizu raznovrsnih političkih i filozofskih tekstova. Stoga i ne treba biti suviše kritičan što na nekim mjestima knjige svjedočimo odveć brzom prihvaćanju pojedinih termina i koncepata. No s druge strane, upravo to je mjesto koje može biti inspirativno budućim interpretacijama i analizama, a koje ne moraju nužno biti povezane s izbjeglištvom. Tako, primjerice, odviše ishitreno preuzimanje ideje kako je život po sebi lacanovski objekt "malo a" na prvi pogled može biti plodonosno, no dovodi do problema s Realnim i konceptom kako je Realno sagledivo u izbjeglici, što je prema Lacanu zapravo nemoguće. Čini se da bi koncept viška užitka (*jouissance*) bio mnogo djelatniji u preuzimanju lacanovskih termina. Naime, sam je Lacan napisao kako je život sam po sebi aparat užitka. Implikacijama takve terminološke zamjene ovdje se naravno neću baviti. Želja mi je samo pokazati kako je tekst iznimno inspirativno štivo koje tek treba nastaviti živjeti u novim tekstovima koji će se na njega referirati.

Tomislav Pletenac

Tijana Trako Poljak, *Hrvatski simbolički identitet. Značenja nacionalnih simbola iz perspektive hrvatskih građana*, Tim press, Zagreb, 2016., 313 str.

Nacionalni identitet i nacionalni simboli desetljećima su u fokusu etnoloških i kulturno-antropoloških istraživanja stoga knjiga *Hrvatski simbolički identitet. Značenja nacionalnih simbola iz perspektive hrvatskih građana*, iako primarno sociološka, ima veliko značenje i za tu struku, s čijeg aspekta je knjiga promatrana u ovom prikazu. Cilj knjige je utvrditi značenje simbola suvremenog hrvatskog nacionalnog identiteta “kako bi se dobila potpunija slika o njegovoj prirodi, mjestima slaganja oko njegovih temeljnih značenja i razlozima zbog kojih se u hrvatskom društvu javljaju kontinuirani prijepori oko pojedinih nacionalnih simbola” (str. 7).

U uvodnom dijelu objašnjavaju se temeljni pojmovi i prijepori u znanstvenoj literaturi oko simbola, identiteta i uloge simbola u izgradnji i održavanju nacionalnog identiteta. Nakon toga navode se temeljne teorijske postavke knjige bazirane na strukturalnoj i identitetskoj teoriji simboličkog interakcionizma te predstavlja značaj mikrosociološke perspektive u istraživanju nacionalnih identiteta. U uvodu je opisan i metodološki okvir empirijskog istraživanja. Autorica je 2013. godine provela opsežno terensko istraživanje tijekom kojega je dubinskim kvalitativnim intervjuima razgovarajući s osamdeset pet hrvatskih građanki i građana željela saznati što za njih osobno, ali i za hrvatsku državu (suverenost) i društvo (sugrađane, nacionalni kolektiv), znače suvremeni hrvatski nacionalni simboli. Cilj knjige je i propitati ulogu i održavanje simbola dvadeset i pet godina nakon uspostavljanja Republike Hrvatske, odnosno hrvatskog nacionalnog sustava. “Temeljno pitanje na koje se želi odgovoriti u knjizi jest: kako objasniti činjenicu da danas svjedočimo sve manjoj angažiranosti velikog dijela hrvatskih građana oko simboličkih sadržaja nacionalnog identiteta, kao i ulaganja napora vladajućih elita u njegovu održavanje i promociji, a da istodobno gotovo nijedan djelić nacionalnog simboličkog repertoara nije pošteđen javnih rasprava koje ne pokazuju tendenciju jenjavanja” (str. 7). Autorica se pita radi li se o primjeru “banalnog nacionalizma”, “višeznačja”, činjenice da su identiteti “dinamične pojave” ili se zbog burnih javnih rasprava oko pojedinog “nacionalnog simboličnog repertoara” radi o ozbiljnom problemu “još uvijek ‘uzavrelog’ nacionalnog identiteta koji se nije uspio konsolidirati u kolektivnoj svijesti (...) kroz opće slaganje oko temeljnih nacionalnih vrijednosti koje se prenose simboličkom dimenzijom” (str. 8–9).

U knjizi se iz suvremenog hrvatskog simboličkog repertoara nastoje utvrditi značenja dvadeset šest grupa nacionalnih simbola kroz sljedeće značenjske dimenzije: prepoznaju li ispitanici simbole kao nacionalne, pridaju li im važnost u osobnoj identifikaciji, upotrebljavaju li ih u osobnom i javnom životu, na koji način procjenjuju važnost simbola za hrvatsko društvo i državu. Odabir simbola napravljen je na temelju učestalosti pojavljivanja u znanstvenoj, uglavnom sociološkoj i povijesnoj, literaturi (str. 64). Budući da se učestalost tih simbola razlikuje od onih koje hrvatski građani samostalno prepoznaju (str. 71–73), u nastavku istraživanja bilo bi zanimljivo usporediti simbole koje “prepoznaje” znanstvena literatura, građani, ali i one koji se učestalo pojavljuju u javnosti, primjerice medijima i reklamama.

Rezultati empirijskog istraživanja čine najveći dio knjige i razvrstani su u devetnaest cjelina: obilježja hrvatske prepoznatljivosti (pozitivna i negativna), hrvatska državna obilježja (posjedovanje i/ili isticanje u osobnom prostoru), obilježja prepoznatljivosti izvan granica RH (pozitivna, negativna, poteškoće), državne granice i teritorij, grad Zagreb, hrvatsko državljanstvo (osobna važnost, hrvatsko državljanstvo za Hrvate koji žive izvan Hrvatske, identitet nacionalnih manjina), granica, valuta, jezik, nacionalna glazba (pozitivno i negativno određeni primjeri nacionalne glazbe u Hrvatskoj 1990-ih i danas), povijesno-kulturna baština (izdvojene su samo Bašćanska ploča i Sinjska alka), nacionalni spomenici, povijesne nacionalne ličnosti, nacionalna znanost i sport, Rimokatolička Crkva, Domovinski rat, nacionalni slogani (npr. "Kupujmo hrvatsko!", "Bog i Hrvati"), Hrvatski sabor, geopolitički prostor Balkana, Europska unija. Posljednje poglavlje problematizira hrvatske nacionalne simbole, odnosno njihovu važnost za hrvatsku državnu suverenost (zastava, himna, valuta, jezik...). Čitajući rezultate istraživanja, prema različitim obimima tekstova, stječe se dojam da su sugovornici više govorili o pojedinim istraživanim simbolima, i da su im važniji primjerice J. Broz Tito i F. Tuđman koji su obrađeni na po sedam strana, a cjeline poput povijesno-kulturna baština te znanost i nacionalni sport, na svega po dvije stranice. Međutim, pažljivim iščitavanjem saznaje se da su neki podaci u drugim cjelinama.

Budući da se u knjizi kombinira kvantitativna i kvalitativna metodologija, otvaraju nam se brojna metodološka pitanja kako uspješno povezati ta dva pristupa. Za kvantitativnu analizu bitno je razdvojiti podatke/varijable, no katkad se upravo zbog razdvajanja gubi kontekst i smanjuje važnost kvalitativnih podataka. Prilikom predstavljanja rezultata istraživanja navedeni su kvantitativni podaci ukupnog broja ispitanika, broj ispitanika unutar kodiranih podkategorija odgovora i broj kodiranih referenci. Simboli koje ispitanici smatraju "ključnim službenim simbolima hrvatske države" poredani su prema učestalosti navođenja (str. 90–91), međutim podaci o hrvatskim nacionalnim obilježjima "koja se javljaju u osobnom prostoru" (državna zastava, grb, povijesne i suvremene ličnosti, knjige o Hrvatskoj...) nisu (str. 80). U etnološkim i kulturnoantropološkim istraživanjima osim učestalosti pojave nekih predmeta, bitno je i porijeklo tih predmeta, te posebno njihovo značenje za vlasnike/ukućane. Nakon kvantitativnih podataka, u knjizi su prikazani i odabrani kvalitativni podaci, fragmenti kazivanja iz provedenih intervjua kojima se nastojalo prikazati "proživljena iskustva" i značenja koja im sugovornici pridaju iz vlastitih perspektiva (usp. str. 59). Kvalitativnim intervjuiima sa sugovornicima odabranim "namjernim uzorkom obuhvaćen je heterogeni sastav hrvatskog stanovništva s obzirom na sociodemografska obilježja" (str. 69). Pri tomu se pazilo npr. na regionalnu zastupljenost, mjesto stanovanja, spol, dob, stupanj obrazovanja, etničku pripadnost (zastupljenost nacionalnih manjina), političku orijentaciju, religijsku pripadnost, status branitelja (str. 59–64), što je veoma pohvalno, jer se kvalitativna istraživanja uglavnom ne temelje na tako velikom i raznolikom uzorku. Međutim, ispod navođenja kazivanja naveden je samo broj ispitanika, regija/e iz koje su ili grad Zagreb, te starost kazivača (primjerice, ispitanica br. 68, Istra, Prim. i Lika, 44). Navođenje nekih od sociodemografskih obilježja, kao što je to učinjeno u knjizi kada je riječ o nacionalnim manjinama, braniteljima Domovinskog rata, vjernicima i ateistima i sl. (npr. str. 112, 118, 141) uvelike je pridonijelo sagledavanju narativa u življenom iskustvu i doprinijelo njegovom razumijevanju. Međutim, mišljenja sam da je interpretativno važno, umje-

sto zbirnog navođenja regija, uz kazivača navesti konkretnu regiju, ako već ne i mjesto odakle je kazivač. Primjerice, dosadašnja literatura pokazuje da stanovnici Istre i Like imaju dosta različit odnos prema hrvatskom nacionalnom identitetu (usp. radove Borisa Banovca, Željka Bonete i Roberta Blaževića), a poznato je i da su većinski izrazito različitih političkih orijentacija, od krajnje desnice (Lika) do liberalno-lijevе regionalne stranke (Istra). U etnološkim i kulturnoantropološkim kvalitativnim istraživanjima upravo navođenje konteksta i življenih iskustava, dakako uz zaštitu anonimnosti kazivača, pridonosi analitičkoj dubini, ali i tome da narativi poput ovih iz knjige mogu biti polazište i/ili komparativna građa za druga istraživanja.

Knjiga je opremljena i s trideset šest fotografija u boji koje prikazuju primjere nacionalnih simbola u javnim prostorima, u mjestima i domovima sugovornika. Fotografije i predmeti su jako bitni izvori etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja, no osim same slike/predmeta važni su nam i drugi podaci, primjerice kontekst kada je fotografija snimljena. Primjerice kod fotografije br. 6 koja prikazuje "Kockasti" retrovizor u Zadru bilo bi zanimljivo barem znati je li toga dana bio važan sportski susret ili vlasnik stalno ima tako ukrašene retrovizore. Knjiga otvara i nova istraživačka pitanja. Naime, u naričijama i na fotografijama osim nacionalnih simbola pronalazimo i pojedine regionalne i lokalne simbole, također dugi niz godina u fokusu etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja. Usmjeravanje pitanja i na te simbole, te na pitanje zašto ih kazivači navode pod nacionalne doprinijelo bi saznanju gdje je granica između "znanstvene" i "službene" podjele simbola i one za građane. Suprotno tome, neki lokalni i regionalni simboli tijekom zadnjih dvadeset pet godina postali su "službeno" nacionalni (primjer Sinjske alke), no dobiva se dojam da za sve hrvatske građane nemaju takvu važnost.

Treći dio knjige, zaključak, počinje usporedbom odnosa prema Danu državnosti 1990. i dvadeset pet godina poslije i zaključka "da je došlo do prirodnog 'hlađenja' 'vrućeg' nacionalizma" te potvrde "da su nacionalni identiteti nužno dinamične pojave, podložne trajnom procesu vlastitog (re)definiranja, a nacionalni simboli nužno višeznačni" (str. 272). Osim što je istraživanje pokazalo temeljna obilježja hrvatske prepoznatljivosti (mjesto slaganja), ukazalo je i na podvojenost/razilaženja u značenjima hrvatskih nacionalnih simbola, tzv. "društvenu shizofreniju" (str. 280), odbacivanje pojedinih simbola, te poteškoće vezane za suvremeni hrvatski simbolički identitet "koje otežavaju ispunjenje primarne kohezivne funkcije referencijalnih nacionalnih simbola, što može imati ozbiljne posljedice po konsolidiranje temeljnih značenja hrvatskog nacionalnog identiteta" (str. 287). Ukratko, istraživanje je pokazalo mjesta slaganja oko pojedinih hrvatskih nacionalnih simbola, ali i ukazalo na razloge prijepora, slojevitost i višedimenzionalnost nacionalnih simbola koji se iščitavaju iz osobnih stavova i proživljenih iskustava hrvatskih građanki i građana.

Na kraju knjige nalazi se popis korištene literature i izvora, popis grafičkih prikaza koji se sastoje od popisa tablica i popisa slika, sažetak na engleskom jeziku te bilješka o autorici, docentici na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

S obzirom na sveprisutne polemike oko nacionalnih simbola u hrvatskom suvremenom društvu, knjiga obrađuje iznimno zanimljivu temu kojom je autorica napravila važan doprinos znanstvenom istraživanju nacionalnog simbolizma. Smatram da će knjiga biti korisno štivo ne samo znanstvenicima i studentima sociologije, povijesti, etnologije i kulturne antropologije već i široj javnosti.

Marijeta Rajković Iveta

Milana Černelić, *Bunjevci. Ishodišta, sudbine, identiteti*, Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF-press, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, Zagreb, Subotica, 2016., 264 str.

Knjiga *Bunjevci. Ishodišta, sudbine, identiteti* prema riječima same autorice Milane Černelić predstavlja zaokruživanje njezina dugogodišnjeg istraživačkog rada. S prethodno objavljenim knjigama – *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca* (1991.) i *Bunjevačke studije* (2006.) – čini trilogiju koja svjedoči o putevima autoričina terenskog rada na područjima u kojima žive Bunjevci te o širenju njezinih saznanja i učvršćivanju argumentacijske niti.

Knjiga je podijeljena na tri cjeline. Prva, pod naslovom “Uvodna razmatranja”, čitatelju pruža okvir kroz koji će čitati središnji dio knjige. U tom uvodnom dijelu autorica pojašnjava tko su Bunjevci, predstavlja teorijska polazišta i pristupe istraživanju, osvrće se na korištenu literaturu i izvore te daje smjernice za korištenu terminologiju. Središnja je cjelina knjige naslovljena “Odabrane teme iz svadbenih običaja” i podijeljena je na pet poglavlja: “Svatovska čast kuma”, “Specifični oblici darivanja nevjeste”, “Specifični elementi svadbenih običaja i obreda”, “Okvirni osvrt na pojave izvan užeg izbora odabranih tema” i “Završni osvrt na prikaz odabranih tema iz svadbenih običaja”. U trećoj cjelini, pod naslovom “Zaključna razmatranja”, autorica sumira rezultate istraživanja iznesene u prethodnoj cjelini i izvodi zaključke o mogućim bunjevačkim ishodištima. Uz ove tri cjeline, knjiga na početku sadrži kraću uvodnu riječ autorice, dok se na njezinom kraju nalaze popisi literature, arhivskih izvora te neinventirane građe i terenskih zapisa, sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku te prilozi – četiri etnološke karte (koje su interpretirane u poglavlju posvećenom svatovskoj časti kuma), tri dijalektološke karte preuzete iz članka Dalibora Brozovića te karta južnog Balkana s označenim vlaškim područjima preuzeta iz knjige Alana Wacea i Mauricea Thompsona.

U prvoj cjelini knjige, oslanjajući se na istraživanja povjesničara, a među njima posebno na recentne radove Marka Šarića, autorica ocrta povijesnu pozadinu Bunjevaca i puteve njihova doseljavanja u područja na kojima danas žive. Nakon toga sažetoga uvida, slijedi poglavlje u kojem autorica situira svoje istraživanje i pojašnjava svoju metodologiju. Specifične kulturne elemente autorica u svom istraživanju vidi kao komadiće mozaika “koji daje dobru osnovu za interpretaciju ishodišta, sudbine i identiteta ove subetničke skupine kroz dulje povijesno razdoblje sve do današnjih dana” (str. 25). Prvi korak u autoričinu analitičkom postupku čini mapiranje postojanja odabranih specifičnih kulturnih elemenata na područjima na kojima žive bunjevački ogranci, zatim na čitavom hrvatskom etničkom prostoru i na širem prostoru jugoistočne Europe (posebnu pozornost pritom posvećuje komparaciji zabilježenih pojava s pojavama u Vlaha – starosjedilačkog balkanskog stanovništva romanskoga govora – na području Pinda u sjevernoj Grčkoj i na području sjeveroistočne Srbije). Takav je razmještaj u prostoru osnova za dijakronijsko istraživanje hermeneutičkim povijesnim pristupom, općepoznatim pod nazivom kulturnopovijesna metoda. Primjenom ove metode, koju vidi primjerenom za ovako postavljeno istraživanje, autorica ju ujedno želi reafirmirati u suvremenoj etnolo-

giji i kulturnoj antropologiji. U radu je koristila raznovrsne izvore podataka: objavljenu građu i literaturu, raznoliku neobjavljenu, inventiranu i neinventiranu, građu iz više institucija te vlastite terenske zapise koji su nastajali od osamdesetih godina 20. stoljeća do 2012. godine. Zapisi s terenskih istraživanja autorici su se pokazali posebno vrijednima: zahvaljujući višekratnim terenskim istraživanjima, dobrom poznavanju teme i fokusiranju na određene specifične elemente, uspjela je prikupiti one podatke koji bi možda promakli kod kraćih istraživanja ili onih u kojima se ne bi ciljano postavljala određena pitanja, izlučena na temelju prethodnih istraživačkih rezultata, kako je to činila autorica.

Središnja cjelina knjige posvećena je odabranim temama iz svadbenih običaja. Svadbeni su običaji, naime, središte autoričina istraživačkog interesa te upravo pomoću njih ispisuje priču o Bunjevcima ili, rečeno drugačije i možda primjerenije autoričinom metodološkom okviru, raspliće usko isprepletene niti koje govore o povijesnim procesima, kontaktima, utjecajima, prožimanjima, migracijama. Analitički postupak autorica sažeto opisuje ovim riječima: “Sve te pojave i elemente nužno je (...) raščlaniti (analiza), utvrditi njihov prostorni razmještaj te ih ponovno povezati u jednu cjelinu (sinteza) i na temelju takvog metodičkog postupka utvrditi njihovu uzročno-posljedičnu povezanost” (str. 119). Zbog toga je ova središnja cjelina knjige gusto ispisano štivo koje na temelju brojnih i raznovrsnih izvora podataka iscertava razmještaj pojedinih elemenata. Prva odabrana tema iz svadbenih običaja tiče se svatovske časti kuma te se u zasebnim poglavljima opisuje i analizira njegova uloga svjedoka, zatim nazivi, opća uloga kuma (uloga svatovskog starješine i kumova čast, uloga nevjestinog čuvara, ostale sporadične uloge), izbor kuma, kumova pratilja, kumov pomoćnik, specifični elementi kumove uloge (pozivanje, odlazak po kuma i dar, praćenje kuma, prvi posjet nevjesti kumu, posjećivanje i darivanje kuma). Na temelju tih aspekata autorica pokazuje proces oblikovanja kumove časničke uloge. Temi svatovske časti kuma priložene su četiri karte zahvaljujući kojima čitatelj može pratiti razmještaj promatranih aspekata, a ujedno i autoričine analitičke korake. Druga se odabrana tema tiče specifičnih oblika darivanja nevjesti, pri čemu se obrađuju prakse darivanja nevjesti u predsvadbenom razdoblju, obveza darivanja vjenčanog ruha, skupljanje novca na kolač, uzdarje u novcu nevjesti za poljubac i darivanje nevjesti nakon svadbe. Treći tematski sklop obrađuje pojedine specifične elemente svadbenih običaja: elemente vezane uz vodu, ulazak nevjesti u mladoženjin dom preko platna ili ćilima, odvajanje nevjesti ili mladenaca od svatova, odvajanje muških od ženskih svatova, uloga jabuke u svadbenim običajima, dva vjerovanja uz svadbenu povorku. U poglavlju pod naslovom “Okvirni osvrt na pojave izvan užeg izbora odabranih tema” autorica pokazuje koje bi još teme, zbog njihova razmještaja u prostoru, mogle biti zanimljive za daljnja istraživanja.

U cjelini “Zaključna razmatranja” autorica fokusirano, oslanjajući se na prethodno iznesene podatke i provedenu analizu, pokazuje uzročno-posljedičnu povezanost izgrađenog mozaika. Ponajprije pritom sažeto oslikava prostornu raspodjelu promatranih pojava, utvrđujući kako su elementi promatrani u prethodnim poglavljima zajednički starobalkanskom romanskom stanovništvu i Bunjevcima. Nepravilna valovita kružna putanja vlaško-bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima tako spaja bunjevački ogranak na sjeveru (podunavski Bunjevci) s bunjevačkim ogrankom na zapadu (primorsko-lički Bunjevci), ide duž jadransko-dinarskog graničnog područja i jugoistočnih područja, spa-

ja se s vlaškom jezgrom na sjeveru Grčke, a zatim se nastavlja prema sjeveru preko istočnih rubnih prostora jugoistočne Europe, vlaških područja sjeveroistočne Srbije te preko Vojvodine dolazi do Bačke. Konačno, ovaj prostorni mozaik specifičnih elemenata u bunjevačkim i vlaškim svadbenim običajima autorici omogućuje izvođenje “pretpostavk[e] o bunjevačkim tragovima jugoistočno od njihova užeg rasadišnog prostora, dakle, u pravcu jugoistoka od rijeke Neretve, uključujući područje ušća Neretve, Pelješac, Stonsko i Dubrovačko primirje sa zaleđem (južne dijelove istočne Hercegovine, katkada i nešto dublje prema unutrašnjosti), Konavle, Boku kotorsku i Crnogorsko primorje gotovo do albanske jadranske obale, a možda i dalje” (str. 204). Ta je pretpostavka novi korak u istraživanjima bunjevačkog oblikovanja, prožimanja s drugim skupinama stanovništva i migracijskih procesa, nastala na temelju etnološke i kulturnoantropološke analize, koju bi prema autorici valjalo slijediti istraživanja drugih disciplina.

Osim što knjiga pruža nove uvide u složene kulturne procese i međutjecaje na prostoru jugoistočne Europe te u oblikovanje, postojanost i mijene pojedinih elemenata svadbenih običaja, ona daje uvid i u autoričin dugogodišnji rad, njezinu istraživačku znatizeljnu i ustrajnost. Usto, knjiga svjedoči i o autoričinoj suradnji s brojnim suradnicima, ponajprije u sklopu dvaju znanstvenih projekata posvećenih Bunjevcima koje je vodila, iz kojih su proizašli vrijedni radovi, zbornici i knjige. Posredno ona svjedoči i o stasjanju mladih etnologa i kulturnih antropologa koji su na terenskim istraživanjima koje je autorica vodila stjecali vrijedno terensko iskustvo.

Knjigom autorica zaokružuje svoje bavljenje Bunjevcima, no pojedina pitanja ostavlja ipak donekle otvorenima, smatrajući kako je za konačnije odgovore potreban rad znanstvenika više disciplina. Dok ova knjiga svoje mjesto nalazi u nastavi na studiju etnologije i kulturne antropologije i među stručnom publikom, zasigurno će, kao i drugi autoričini radovi, svoje znatizeljne i vjerne čitatelje imati i među Bunjevcima – onima čijim je ishodištima, sudbinama i identitetima autorica posvetila svoj znanstveni put.

Petra Kelemen

Balázs Borsos, *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture*, Waxmann, Münster, New York, 2017., 436 str.

Podeblja knjiga mađarskog autora Balázsa Borsosa *The Regional Structure of Hungarian Folk Culture* plod je ne samo višedesetljetnog rada samog autora (Institut za etnologiju Mađarske akademije znanosti u Budimpešti) nego i dugogodišnjeg rada brojnih mađarskih etnologa te terenskih povjerenika i arhivskih istraživača na čijim se rezultatima knjiga osniva, istraživača koji su počevši od četrdesetih godina prošlog stoljeća radili na zahtjevnom projektu prikupljanja građe za *Etnološki atlas Mađarske*. No kao što to često biva i u drugim znanostima, minuli rad prethodnih generacija, zapostavljen pa i zaboravljen, uz nove tehnologije nerijetko može dobiti nov život. Upravo se s detaljno izloženim objedinjenim posljedicama takve tehnološke “infuzije” susrećemo u ovoj knjizi, kao i

u nekim ranijim autorovim pojedinačnim radovima. Poznati mađarski etnolog Vilmos Voigt jedan je takav autorov rad 2002. godine prokomentirao riječima: “Riječ je o prvom etnografskom radu izvedenom doista modernom tehnologijom.”

Što se to zbilo u ovoj knjizi, kakav sraz staroga i novoga? Upućenijim etnoložima poznat je *Etnološki atlas Jugoslavije* pokrenut prije pedesetak godina kao dio zajedničkog projekta *Etnološkog atlasa Europe* sa svrhom mapiranja kulturnih elemenata tehnikom etnološke kartografije u kulturnopovijesno usmjerenoj etnologiji. Takva su projektna nastojanja pokrenuta u mnogim europskim državama, pa i u Mađarskoj. Do sraza staroga – davno prikupljene građe – i novoga došlo je primjenom kompjutorskih tehnika u obradi tog golemog gradiva o čemu govori ova knjiga. I ranije je mađarska etnologija imala *Atlas of Hungarian Folk Culture* objavljen na 634 karte od 1987. do 1992. godine. Riječ je o projektu zasnovanom na najvećem i najcjelovitijem korpusu građe u mađarskoj etnologiji.

Knjiga se sastoji od šest poglavlja raščlanjenih na brojna potpoglavlja nakon kojih slijedi “Bibliografija”, “Atlasi” (popis objavljenih atlasa po europskim zemljama abecednim redom) te, na kraju, “Dodatak” u pet dijelova s kartama i tablicama.

U prvom poglavlju, “Etnografski atlasi i nalaženje regionalnih kulturnih modela”, autor donosi teorijski okvir svoga istraživanja. Ukazuje na tradicijsku pučku kulturu kao strukturu koja obuhvaća različite pojave upućene jedne na druge, a ne izolirane. Ističe da se već početkom 19. stoljeća mađarska pučka kultura počela sagledavati ne kao homogen, monolitan blok, nego kao konglomerat koji je moguće podijeliti na teritorijalne jezične ili kulturne skupine, cjeline – tzv. *klaster*e (*clusters*). U to se vrijeme, kako ističe autor, u međunarodnom etnografskom istraživanju prostorni aspekti kulture ističu kao neminovni pri istraživanju porijekla i povijesti kulturnih pojava. Pritom je uočeno da kartografska tehnika može omogućiti lakše istraživanje ne jedne ili dviju, nego mnogih kulturnih pojava u međusobnom suodnosu. Autor donosi pregled tzv. regionalnih monografija druge polovice 19. stoljeća, nastavljajući s nizom relevantnih autora sve do onih koji djeluju i danas. Posebno potpoglavlje posvećeno je etnološkim atlasima Europe (uz brojne druge spominje i nekadašnji *Etnološki atlas Jugoslavije* te Branimira Bratanića) uz konstataciju da *Etnološki atlas Europe*, bilo zbog gubitka interesa ili smrti njegovih pokretača, nije zaživio.

U drugom poglavlju, “Pripreme za kompjutorsku obradu i analizu podataka Atlasa mađarske pučke kulture”, autor s općeg, isključivo europskog prelazi na mađarski teritorij. *Atlas mađarske pučke kulture*, koji je predvodio poznati etnolog Béla Gunda tridesetih godina prošlog stoljeća, imenuje bazom podataka. U tom ćemo poglavlju naći detaljno iznesen postupak digitaliziranja građe uz pomoć “Database manager Ethno Map” te “Database analyser Map CA”, dvaju programa ugrađenih u jedinstveni program “Ethnomap Tools/Em Tool” kojim je u razdoblju od tri godine provedena digitalizacija podataka s bazom od 417 komponenata/lokaliteta na 634 varijable/listova karata.

Treće poglavlje, “Analiza *klaster*a Atlasa mađarske pučke kulture”, posvećeno je važnoj temi koja se poput crvene niti provlači kroz čitavu knjigu – prostornom pojmu grupiranja pojava u *klaster*e. U ovom se poglavlju predočuju zanimljivi vremenski i jezični “filteri”, kao i oni koji se izdvajaju zbog nepostojanja odgovora o nekoj temi ili u nekom lokalitetu.

Četvrto je poglavlje naslovljeno “Kompjutorska obrada podataka europskih etnoloških atlasa kao mogućnost za njihove teorijske i praktične probleme”. Na njegovu početku autor gotovo s programatskim oduševljenjem tehniku primijenjenu na mađarski atlas nudi svim europskim atlasima. Ona bi, kako kaže, mogla premostiti nekadašnje teškoće primjerice u mučnom analiziranju listova karata položenih jednih na druge. Slijede potpoglavlja sa strogo stručnim izlaganjem postupka pripreme za analizu baze podataka.

U petom poglavlju, “Regionalna podjela mađarskog jezičnog područja utemeljena na kulturnim i drugim aspektima”, susrećemo se s prikazom i analizom različitih načina artikulacije podataka i njihovog mapiranja. Tu ćemo naći tzv. administrativne karte, etničke karte, karte s vjerskom pripadnošću, demografske karte, karte o agrarnoj statistici, karte na temelju geografske podjele, dijalektalne karte. Slijede karte načinjene prema nekim kulturnim pojavama: naselje i gradnja; ekonomija (sakupljaštvo, lov, ribolov, gospodarstvo i zemljoradnja); transport, promet i trgovina; proizvodnja pamuka i rukotvorstvo; svakodnevnica (kuće, odijevanje i hrana); društvo, srodstvo i događaji uz životni ciklus; običaji i vjerovanja; folklorni tekstovi; likovna umjetnost; narodna muzika i ples.

“Sažetak i zaključci – kulturna područja mađarskog naroda” naslov je posljednjeg, šestog poglavlja. U njemu ćemo još jednom naići na osnovno u knjizi – metodologiju kompjutorske obrade podataka kojom je, kako ističe autor, tako obimnu bazu od stotina tisuća podataka jedino moguće tehnički i višenamjenski obuhvatiti. Autor završava tekst prikazom rezultata na primjeru Mađarske na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće imenujući pet osnovnih područja dobivenih kako *klasterima* tako i kulturnim snopovima.

Posljednja trećina knjige artikulirana je na pet dodataka knjizi s kartama i tablicama: 1) Imena mjesta izvan današnje Mađarske; 2) Tablice i mape *klastera*; 3) Sabirne točke; 4) Karte desetog sveska; 5) Karte jedanaestog sveska.

Kako je poznato, zbog različitih okolnosti rezultati i dometi rada na atlasima pojedinačnih europskih zemalja uvelike se razlikuju. Osamdesetih godina prošloga stoljeća javila su se nova teorijska usmjerenja koja, u odmaku prema “starom”, nisu imala jasan uvid u drukčiju svrhu i cilj znanstvenih istraživanja, u kojima je etnološka kartografija, uza sva ograničenja, neizbježna i jedino moguća tehnika. No, pogotovo nakon čitanja ove knjige čitatelju se nameće zaključak da je, osim financijskog, kadrovske i drugih razloga, osnovni razlog sporog hoda kojim je kročio taj europski projekt upravo tehničke naravi. Pojavom kompjutorskih programa, kako je pokazano u ovoj obimnoj knjizi, u Mađarskoj je taj problem riješen i prikazan u knjizi kao polje otvoreno sličnim europskim projektima.

Na kraju ovog prikaza svakako je dobro spomenuti i posvetu knjige koju možemo naći na njezinu početku: In memoriam László Gábor Breiner (1964. – 2012.). Autor ju je posvetio svom suradniku na knjizi, kompjutorskom znalcu, koji je umro ne dočekavši objavu rezultata svoje šesnaestogodišnje uključenosti u ovaj značajan projekt. No, treba se nadati da će znanstveni radovi koji će se osloniti na sustavno, ponekad i previše detaljno pa zato zamorno prikazane nove mogućnosti kompjutorske obrade baze podataka, opravdati uloženi trud.

Jelka Vince Pallua

Christine A. Jones, *Mother Goose Refigured. A Critical Translation of Charles Perrault's Fairy Tales*, Wayne State University Press, Detroit, 2016., 216 str.

U kanonu takozvane tradicionalne ili klasične bajke istaknuto mjesto pripada francuskom autoru Charlesu Perraultu (1628. – 1703.) i njegovoj nevelikoj zbirci od ukupno osam bajki *Histoires ou Contes du temps passé* (*Priče iz drevnih vremena*, 1697.). Spomenuta zbirka u mnogome je bila inauguracijska, nudeći osobit model u to vrijeme još uvijek novoga žanra. Za razliku od njegovih suvremenica, poput Marie-Catherine d'Aulnoy, Charlotte-Rose de Caumont de La Force ili Marie-Jeanne Lhéritier de Villandon, koje su pisale strukturno složene i jezično raskošne bajke u kojima se (često vrlo kritički) osvrću na društvene okolnosti toga vremena, Perrault stvara kratke i strukturno jednostavne tekstove koji jezično prizivaju usmenu tradiciju. Iako skromnoga opsega, *Priče iz drevnih vremena* sadrže neke od najpoznatijih bajki uopće, poput “Crvenkapice”, “Mačka u čizmama” i “Pepeljuge”. Spomenuti likovi i zapleti postupno su izgubili sponu s njihovim autorom, prelazeći u domenu popularne kulture gdje zadobivaju gotovo bezvremensku kvalitetu. Bez obzira na njihove nebrojene varijante i (medijske, kulturne, žanrovske) manifestacije (a možda upravo zbog njih), i danas nam se čine iznimno bliskima i poznatima, kao da nisu izrasle iz određenog povijesnog trenutka, već oduvijek postoje.

Nezahvalnog zadatka vraćanja tekstualnim korijenima Perraultovih priča prihvatila se stručnjakinja za francusku bajku 17. i 18. stoljeća i autorica monografije *Shapely Bodies. The Image of Porcelain in Eighteenth-Century France* (2013.) Christine A. Jones. U najnovijem dodatku izdavačkom nizu *Series in Fairy-Tale Studies* nakladničke kuće Wayne State University Press, knjizi *Mother Goose Refigured*, Jones donosi nov i inovativan kritički prijevod *Priča iz drevnih vremena*. Oslanjajući se na suvremene znanstvene spoznaje i trendove unutar područja istraživanja bajki i prijevodnih studija, Jones nastoji bajke koje se danas doimaju “zamrznutima u vremenu” (str. 3) vratiti u okrilje francuske tradicije, te ih time “očuditi” i učiniti novim suvremenom – u prvom redu anglofonom – čitatelju.

Nezahvalnost i složenost spomenutog zadatka proizlazi iz dviju činjenica: ukorijenjenosti Perraultovih tekstova u specifičnom društvenom, kulturnom i povijesnom trenutku, te njihovog gotovo ikoničkog statusa u (anglofonij) popularnoj kulturi. Drugim riječima, prevoditi te tekstove znači ne samo uhvatiti se u koštac s izričajem francuskog jezika 17. stoljeća, natopljenim specifičnim idiomima i referencama na onovremene običaje, prakse i sl., već i s nebrojenim novim značenjima i kulturnim slojevima koji su se na bajkama nataložili kroz više od tri stoljeća. Štoviše, s obzirom na prepoznatljivost i povlašteno mjesto tih priča u popularnoj imaginaciji, je li, pita se Jones, uopće moguće ostaviti po strani njihov status (bezvremenih) klasika i razmotriti ih kao proizvod francuskog društva na kraju 17. stoljeća? Možemo li likove poput Crvenkapice ili Pepeljuge zamisliti pod bilo kojim drugim imenima?

U prijevodu Christine Jones, osam Perraultovih bajki – “The Beauty in the Slumbering Woodland” (Ljepotica iz usnule šume), “The Little Red Tippet” (Crvenkapica), “The Blue Beard” (Modrobradi), “The Master Cat; or, Cat-in-the-Boots” (Kum Mačak ili priča o Mačku u čizmama), “The Fairies” (Vile), “Ashkins; or, the Little Slipper of

Glass” (Pepeljuga ili priča o staklenoj cipelici), “Riquet the Tufted” (Gordan s čuperkom) i “The Little Thumblette” (Palčić; hrvatski nazivi bajki navode se prema prijevodu Divine Marion, 2006.) – zaista djeluju svježije i originalno, poznato, a ipak novo i drugačije. Kako bi što vjernije reproducirala zaigran i inovativan izraz te ironičan ton francuskog teksta, prevoditeljica neprestano balansira između zadržavanja jezično-kulturnih osobitosti izvornika te prenošenja inovativnog i u ono vrijeme svježeg i modernog francuskog izričaja u suvremeni engleski jezik.

Obilje bilježaka koje prate tekstove sadrže mnoštvo komentara o konkretnim prevoditeljskim rješenjima i objašnjenja pojedinih tema i motiva koji proizlaze iz povijesno-društveno-kulturnog konteksta u kojem su priče nastale (primjerice, glad koja navodi roditelje u “Palčiću” da svoje potomke napuste u šumi vjerojatno je referenca na glad koja je 1694. godine poharala Francusku, odnijevši oko dva milijuna života). Prevoditeljica također komentira neobične rečenične strukture, uporabu interpunkcije i osobnih zamjenica, ironičan pripovjedni ton, te teme, motive, fraze i situacije koje se javljaju u više priča (npr. učestale reference na odjeću i obuću, hranu i jedaći pribor i sl.).

Mother Goose Refigured ipak ne donosi samo vrstan i bogato anotiran prijevod *Priča iz drevnih vremena* već i niz informativnih tekstova o Perraultu i vremenu njegova stvaralaštva. Stručan, ali pristupačno i jasno pisan uvodni dio obasiže oko stotinu stranica, na kojima autorica istražuje raznolike teme koje pridonose boljem razumijevanju i kontekstualizaciji Perraultovih tekstova, od društvenih i književnih okolnosti u Francuskoj u 17. stoljeću i dvorskih previranja do Perraultove biografije. Sabrane tekstove tematski bismo mogli podijeliti na one koji obrađuju književno-povijesne teme i one koji se bave prevoditeljskim problemima.

Uvod otvara kratak pregled francuske kulturne povijesti 17. stoljeća, nakon kojega se autorica osvrće na genezu same zbirke. Posebna pozornost posvećena je analizi naslovne ilustracije, figure tzv. majke guske, posvete (vojvotkinji Elisabeth Charlotte d’Orléans) te usporedbi rukopisa (1695.) i prvog tiskanog izdanja (1697.). Kreiranje spona između majke guske (kao arhetipske pripovjedačice) i vojvotkinje d’Orléans (kao mlade plemenitašice toga vremena), smatra Jones, utjelovljuje fundamentalnu hibridnost zbirke koja u sebi spaja staro i novo, usmeno i pisano, naivno i ironično, ozbiljno i duhovito, dolično i razuzdano (str. 12). Kako bi pobliže objasnila proces kidanja spona između Perraulta i njegovih kreacija, te njihovu transpoziciju u popularnu kulturu, Jones se okreće liku Pepeljuge, analizirajući njegov status unutar suvremene američke kulture.

Istražujući Perraultov život i djelo, Jones posebnu pozornost posvećuje njegovim, s feminističkog stajališta problematičnim tekstovima (poglavito priči o Griseldi koju se redovito navodi kao njegovo najmizoginije djelo) te statusu njegovih bajkovitih junakinja, koje se obično otpisuje kao naivne i pasivne ljepotice. Sagleđavajući tekstove u društvenom, kulturnom i ideološkom kontekstu druge polovice 17. stoljeća te pomno analizirajući njihove jezične nijanse i naglašeno ironičan ton pripovjednoga glasa, Jones zaključuje da Perraultove junakinje ipak nisu niti naivne niti posve nedjelatne.

Uvod sadrži i bilješke o izdanjima, prijevodima i interpretacijama zbirke, koje komentira opsežna (no nipošto potpuna) anotirana bibliografija izdanja i prijevoda *Priča* na francuskom i engleskom jeziku, objavljenih u razdoblju od 1695. do 1900. go-

dine (dodatak na kraju knjige). Tekstovi o prevoditeljskim temama bave se i prijevodima titula i imena Perraultovih likova te Jonesinim interpretacijskim strategijama.

Jonesino složeno, inovativno i eruditsko čitanje Perraultovih tekstova, smješteno u odgovarajući jezični, književni, povijesni, društveni, kulturni i biografski kontekst, u konačnici uspijeva u inicijalno zacrtanoj namjeri, nukajući čitatelja da preispita vlastito poimanje (Perraultove) bajke kao bezvremenske, poučne i naivne priče o lijepim i pasivnim junakinjama. S obzirom na istinsku vrijednost i važnost Jonesine knjige, njen budući status nezaobilazne reference za buduća istraživanja Perraultovog djela i (prevođenja) bajki općenito gotovo je neizbježan, dok će joj pristupačnost stila i jezika te raznolikost obrađenih tema lako osigurati mjesto u sveučilišnoj nastavi.

Kao iznimno vrijedan doprinos istraživanju bajke i prijevodnim studijima, *Mother Goose Refigured* nudi svjež pogled na (pre)dobro poznate likove i pripovijesti, zorno pokazujući da nam, sagledano iz drugog kuta, čak i ono vrlo blisko može djelovati posve novo i neobično.

Nada Kujundžić